

VOORAF

Kansen voor Kerkgroei

Bert Glorie

Onlangs concludeerde Bureau Motivaction dat de Protestantse Kerk grote groepen mensen niet weet te bereiken. Dit maakte in Trouw een debatje los over de vraag wat de kerk daaraan zou moeten en kunnen doen. In deze Nieuwsbrief vindt u een aantal verrassende antwoorden op deze vraag.

Corien van Ark zet kinderen in het midden en laat kerkdiensten groeien rond hen en hun ouders, Hans van Ark organiseert avonddiensten met en voor mensen uit bepaalde doelgroepen en Hetty Bressers doet verslag van de bevindingen van mensen die een openluchtviering bijwonen. De kerk weet met al deze speciale diensten veel mensen te bereiken en te enthousiasmeren. Deze artikelen waren oorspronkelijk bedoeld voor een themanummer. Het artikel van Marisca van Beusichem dat daarna volgt, sluit er wonderwel bij aan. Zij bepleit nieuwe vormen en nieuw taalgebruik om mensen handreikingen te geven om hun gevoeligheid voor God te ontwikkelen en hun geraaktheid te duiden. In het laatste artikel betoogt Eduard Groen dat geleefd geloof een inhoudsloze abstractie is. Christelijk geloof kan niet bestaan zonder de bedding van een gelovige gemeenschap.

Een groot deel van de Nieuwsbrief is deze keer gewijd aan recensies. Jan Hendriks pakt stevig uit met de bespreking van *Een eigen charisma*, een boek dat verschenen is bij gelegenheid van het veertig-jarig bestaan van de Vereniging van Pastoraal Werkenden. Jan is iemand die het reilen en zeilen van de katholieke kerk nauwkeurig volgt. Zijn betrokkenheid is in deze recensie voelbaar. Uiteraard kan hij het als gereformeerde jongen niet nalaten enkele stellingen aan te reiken ter discussie. Het bezinningsproces dat zowel bij de leiding van de katholieke kerk als bij de Vereniging van Pastoraal Werkenden op gang gekomen is over de plaats die pastoraal werk(st)ers kunnen en mogen innemen, ontvangt hiermee een goede stimulans.

Van de overige vier recensies wil ik er nog twee aanstippen: de bespreking van *Een lichte last*, een boek waarin jonge protestantse theologen hun gedachten formuleren over allerlei aspecten van de kerk. Deze is van de hand van Nico Derksen. Zoals hij onder de indruk raakte van dit boek, zo ben ik als (eerste) lezer onder de indruk geraakt van zijn bespreking en nieuwsgierig geworden naar de publicatie die eraan ten grondslag ligt. Ook de recensie van Menco van Koningsveld van het boek *Projectmatig werken* van Leida Schuringa is de moeite van het lezen meer dan waard. Doordat Schuringa de methodiek in haar boek goed beschrijft, is van Koningsveld in staat deze helder samen te vatten.

De overige recensies zijn van de hand van Peet Valstar en Eduard Groen en behandelen in kort bestek de boeken *De kramp voorbij* van Jannet van der Spek en *In beweging komen* van Simon Dingemane. Achterin dit eerste nummer van 2011 vindt u een ledenlijst van ons werkverband. De nieuwsbrief wordt gecompleteerd door een korte beschouwing van onze voorzitter Jan van Diepen.

Graag wil ik op deze plaats Eduard Groen danken voor zijn werk als redacteur. De afgelopen jaren vormde hij met Els Deenen, Marianne Jongerius en mij de redactie. We zullen zijn bijdragen aan de onderlinge gesprekken en aan de werving van auteurs zeer missen. De gedachten die hij had om de Nieuwsbrief een ander uiterlijk te geven, worden door zijn ontijdige vertrek niet in daden omgezet. Gelukkig heeft hij toegezegd als auteur aan de Nieuwsbrief te willen blijven bijdragen. Van een scheidend redacteur valt niet meer te wensen!

Talenten en kwaliteiten gebruiken

Jan van Diepen

De methodiek van Appreciative Inquiry houdt mij al een tijdje bezig en omdat de cursus in november vol zat ben ik in het boek ‘Waarderend Organiseren: CO-creatie van duurzame verandering’ van Robbert Masselink en enkele andere auteurs gedoken.

Deze visie op en aanpak van verandering is een combinatie van een zienswijze en een methode. De zienswijze is te onderscheiden in een positieve mensvisie en een kijk op hoe mensen betekenis geven aan hun leven en de sociale groepen waar ze in verkeren (sociaal constructionisme). Deze filosofische theorie is een belangrijke basis onder de aanpak. Mensen geven via taal betekenis aan hun leven en construeren daarmee hun werkelijkheid. Waarheid is daarmee de eigen geconstrueerde waarheid.

De methodische aanpak is die van het waarderend onderzoeken en volgt vier fasen of stappen van werken aan verandering: Discovery, Dream, Design en Destiny. De methodiek werkt vanuit een aantal aannames. Ik heb er de volgende vier uitgepikt:

- onderzoek en werken aan verandering worden niet van elkaar gescheiden;
- waarderend onderzoeken: door de situatie van mensen open en positief te bevragen (nadruk op wat wel goed gaat) komt er een proces op gang van afwegen van wat waardevol is en wat eventueel losgelaten kan worden;
- het is een collectief proces, de gemeenschappelijke denkkraft wordt gebruikt;
- er is aandacht voor zowel het hoofd als ruimte voor drijfveren, gevoel, intuïtie, dromen.

Tot zover een impressie. In maart volgt een tweede A.I. training voor kerkopbouwers.

Vanuit A.I. bekeken realiseert het WKO haar doelstellingen het best als er voldoende onderlinge dialoog is en deze is vooral te vinden als deelnemers van de studiedagen onderling in gesprek gaan, als er kwalitatieve begeleiding is (goede vragen stellen, waarde-

rend onderzoeken) en er in het tijdschrift een vergelijkbare dialoog tot stand komt. Nieuwe theorieën en waarheden van inleiders of schrijvers krijgen hun ‘waarheid’ pas, doordat de luisteraar het heeft verwerkt tot een nieuwe werkzame ‘constructie’. Daarbij is het essentieel dat best practices op tafel komen want dat zijn de werkzame theorieën. Het beeld van een werkzaam platform dringt zich op. Op de werklunch eind november van de docenten HBO en WO die met kerkopbouw te maken hebben, was deze platformcultuur voldoende aanwezig. De aanwezigen presenteerden met plezier en openheid hun programma en er was voldoende uitwisseling. Hoewel de tijd te kort was en de meer algemene uitwisseling vroeg om verdieping, was er bereidheid om deze lunch nog een keer te herhalen. Als bestuur zijn we bezig hoe wij uit het gesprek thema’s en docenten kunnen opsporen.

Om als WKO platform te kunnen zijn, hebben we input van mensen uit de praktijk nodig. Zoals al aangegeven is op de jaarvergadering kan het WKO alleen functioneren als leden een of twee keer per jaar een deeltaak willen uitvoeren. Ook in dit nummer vragen we om mensen die hun kwaliteit of talent willen inzetten. Onze ervaring is dat het je alleen maar verder helpt door met vakgenoten een thema uit te werken in een studiedag of een bijdrage aan de Nieuwsbrief.

Heb je iets nieuws ontdekt of een talent ontwikkeld: breng het in! Maar omdat mensen niet voorop lopen met waar ze goed in zijn, zullen we als bestuur de komende maanden ook verenigingsleden vragen om een bijdrage. De lezer weet nu waarom.

Kom in de kring

Verslag van een gemeenteopbouwproces met jonge kinderen en een rondetafelkerk in Wageningen
Corien van Ark en Gerke van Hiele

1. Een sfeerimpressie: hoe het begon

Het was winter 1996 in een kerkelijke gemeente in Wageningen. Een paar gezinnen met jonge kinderen bezochten met enige regelmaat de zondagse vieringen. Onder het toezien van een ouder verbleven de kinderen in een ruimte bij de kerk. Er werd goed op ze gepast, daar is geen twijfel over, maar met een jampot met kleurpotloden en wat tekenvelletjes dreigden de jongste kinderen al vroeg kerkverlaters te worden ondanks de goede bedoelingen.

Kijken naar kinderen

‘When you want to teach the children, observe them and they will tell you what to do.’ Deze uitspraak over het onderwijs, geldt ook voor kinderen in de kerk. Een aansporing om naar kinderen te kijken met open oog en hart. Wie zijn zij, waar hebben zij plezier in? Wat zet hen in beweging? Wat hebben zij nodig om zich prettig te voelen als hun ouders in de kerk zitten?

Door deze vragen hebben we ons in eerste instantie laten leiden en de kinderen hielpen ons verder. ¹Een groot kleed markeerde de spel- en speelhoek waar duplo, poppen, een grote beer, een garage, spelletjes en een prentenboek te vinden waren.

De eerste keer waren er vijf kinderen. Het boek was in de smaak gevallen, maar het leek toch goed om apart plekje voor het lezen te creëren. Van een kleuterschool konden we een over-tollige groepstafel met stoeltjes overnemen. De grootste kinderen namen de volgende keer meteen verwachtingsvol plaats aan de tafel. Zo vormden we een kring rond de tafel, terwijl Iris van anderhalf en Coen van twee in de speelhoek zaten. Een paar ouders werden zo enthousiast dat ze graag betrokken wilden zijn bij de voorbereiding en de uitvoering.

Stroomversnelling

Vanaf dat moment kwamen we in een stroomversnelling. Want we zaten met elkaar in de kerk en niet in de crèche of op school. En die tafel in de kerk vroeg om een kaars. De kaars vroeg om een lied. Het lied wilde gezongen worden. De kinderen vroegen om beweging en brachten het lied gebaren bij. Het voorlezen van het prentenboek vroeg om een

bedding: de gedachte van de doos met verrassing werd geboren. De verhalen bleken impact te hebben op de kinderen. Indrukken vragen erom verwerkt te mogen worden. Verschillende expressie-vormen kwamen er uit voort.

Als vervolgens blijkt dat er een klimaat is van verwachting, van wijding, van rust, en er ook ruimte is voor de lach en de ontroering, dan worden er woorden geboren, die kloppen met wat er gebeurt en die vragen om uitgesproken te worden. En die woorden werden tot een gebed. Door het lied te begeleiden met een fluit, en het gebed te markeren door enkel meditatieve fluittonen werd de overgang vloeiend.

Irene van anderhalf en Coen van twee willen ook in de kring. Enkel Marieke van negen maanden en Joris van bijna een jaar zaten bij de grote beer. Gelukkig niet alleen. Hester en Lianne, twee grote meisjes met hart en handigheid voor de alle jongsten, zijn er om te wiegen en over ze te waken.

Omdat ook de kleintjes bij de kerk horen, temidden van de vierende gemeente, besloten we om de kinderen tijdens de collecte in de kerk te ontvangen. Op de vleugel klinkt de melodie van ‘Dag vlam, dag bloem’, hetzelfde lied waarmee de kinderen elkaar aan het begin van hun viering begroeten en Gods aanwezigheid bevestigen.

Zomaar een dak

Hoe onvanzelfsprekend is zo’n samenzijn. Daar zijn we van doordrongen geraakt. Verwondering om het gewone leven dat zo bijzonder is en een plek, zomaar een dak boven wat hoofden, om hierbij stil te staan. Een beschutte plek van bezinning en bezieling, van

leren van en aan elkaar, van opademen en opnieuw beginnen, van bidden en werken. Met ruimte voor een lach en een traan. Een plek bedoeld voor mensen van alle leeftijden. Zo samen vieren dat het ons helpt om ons leven te leven, want leven is ook lastig.

En zo aan het einde van de dienst zie je daar de kleintjes. Ze zitten voorin op het podium in de kerk. Ze doen de volwassenen na. Ook deze Kiezeltes - kleinste bouwsteentjes van onze gemeente - varen wel bij een liturgie. Natuurlijk krijgen ze die. En met de liturgie op de kop en schots en scheef zingen ze op hun manier mee. Als ze de kerk inkijken, zien ze hun ouders temidden van alle andere mensen. Wat zou er in hun hoofdjes omgaan? Mogelijk ervaren zij iets van niet alleen zijn, ook vader en of moeder zijn geborgen. Wie weet iets van het geheim van Ik-zal-er-zijn.

2. Bouwen en vertrouwen

Onze context wordt grotendeels bepaald door de aanwezigheid van Wageningen Universiteit en de vele onderzoeksinstituten. Er zijn veel hoogopgeleide mensen, studenten en wereldwijde idealen over high-tech, landbouw, voeding, duurzame ontwikkeling etc. Er is oog voor de uitdagingen en ontwikkelingen in de wereld om ons heen. Sommigen hebben jarenlang in het buitenland gewoond. De oorspronkelijke kerk werd in de meidagen van 1940 verwoest en het in 1951 verrezen gebouw is een sfeervol, wat kloosterachtig aandoend complex.

Van de sterk vergrijzende gemeente van doopsgezinden en vrijzinnige geloofsgemeenschap NPB hadden wij bij onze aanstelling mandaat gekregen voor opbouw en vernieuwing. Men zag de noodzaak van

verandering en koos met Corien ook bewust voor aandacht voor de jeugd in plaats van een veilige keuze voor pastoraat. We gingen van start onder het motto 'Bouwen en vertrouwen', ontleend aan Jesaja 7 vers 9. Een advents-motief dat zowel praktische nuchterheid als godsvertrouwen ademt. De mogelijkheid om als proefgemeente mee te doen aan 'De Gemeente komt samen' werd met beide handen aangegrepen. Dit landelijk initiatief ging over vernieuwing van de eredienst en participatie van leden en kinderen. Dit gaf ruimte voor experimenten. De tijd drong en er moest ook echt wat gebeuren. Tijd voor beleidsplannen was er niet en er moest toch ook ruimte zijn om iets te laten groeien. Ons tweede motto werd zo geboren: 'Begint eer ge bezint'. Niet te lang praten, maar handelen en vervolgens reflecteren. Het was een positieve keuze voor verjonging en vernieuwing. De daad werd meteen bij het woord gevoegd met oog voor jong en oud. Opnieuw goed kijken en wel 'van buiten naar binnen' en niet andersom. Gewoon beginnen en samen ervaring opdoen. Wat hebben mensen nodig en waar kunnen zij zich in herkennen en opnieuw aansluiting vinden? Van 'buiten naar binnen' denken én werken van 'onder naar boven'. Dat was heel intuïtief onze denk- en werkwijze die opkwam uit onze ervaringen met het vieren met jonge kinderen. De gemeente groeide van nul naar vier kinder- en tienergroepen op de zondag en werd verrijkt met vele nieuwe gezichten. De kinderen trokken hun ouders mee naar de kerk. Ook hun vriendjes en die namen op hun beurt hun ouders weer mee.

Bouwen aan de Gemeente

Vervolgens zijn we gestart met een intensief gemeentebreed bezinningsproces dat we genoemd hebben 'Bouwen aan de Gemeente'. We zijn begonnen met gesprekken in de gemeente over alles rond de zondag. Er is openhartig en in goede sfeer van gedachten gewisseld, informatie gegeven over de achtergronden van de huidige orde van dienst, en diverse suggesties zijn gedaan om de zondagse viering te verrijken. Het beeld van de gezamenlijke trektocht vond weerklank in onze congregationalistische wijze van gemeente zijn met haar in principe democratische en platte structuur. Het gemeenteberaad is in onze traditie tekenend het hoogste orgaan.

Kerkenraad en bestuur geven richting aan bezinning en maken zo beleid.²

Naast het kinderwerk kwam er ook ruimte om met de tieners aan de slag te gaan. De oudste groep 12plus vormde onder begeleiding van drie studenten een eetgroep die luistert naar de veelbelovende naam DREK. Later volgde voor de oudere jeugd de groep S.O.E.P. (d.i. Samen Open en Eerlijk Praten!) De organisatie en begeleiding in een groeisituatie vragen veel tijd en energie. De knelpunten worden steeds meer zichtbaar. In de groeisituatie waar we als gemeente in terecht zijn gekomen, blijven er teveel taken liggen. Het is duidelijk dat we als gemeente in een overgangssituatie zitten naar een andere wijze van gemeente zijn.

Concrete voornemens en plannen

Veel gemeenteleden en belangstellenden praten mee over de gewenste koers. Ook op deze manier werken we aan betrokkenheid en samenhang in onze geloofsgemeenschap. In de gemeente is het proces nu eenmaal minstens zo belangrijk als het product. Inmiddels vordert de ontwikkeling van het basisplan voor de herinrichting van de kerk gestaag. We kunnen rekenen op een breed draagvlak en ook de fondsenwerving komt goed van de grond. Echter, het is natuurlijk ondenkbaar dat een dergelijk ingrijpend proces zonder spanningen verloopt. Aandacht besteden aan de weerstand die we her en der tegenkwamen, is heel belangrijk geweest. Tevens kregen we er op projectbasis ter ondersteuning een collega bij voor twee dagen in de week.

Het jaar 2001 was voor ons een heel bijzonder jaar, vooral vanwege de totstandkoming van de eigenlijke verbouwing. Deze herinrichting gaf vooral vooral nieuwe mogelijkheden en nieuwe perspectieven. Een warmere uitstraling en gastvrije ruimte doen vele bezoekers blijkaar goed. We zitten in een kring. De bijbel ligt op de tafel in het midden van de kerk. De tafel is gemaakt van het oude hout van kansel en kerkenraadsbanken. Het waren allemaal te korte en te te smalle stukken. Verlijmd met elkaar vormen ze een prachtige, stevige tafel. Zo bouwen we voort aan de toekomst en nemen we uit het verleden mee wat daarvan waardevol is. Deze tafel bepaalt ons enerzijds bij onze gebreken en tekorten en anderzijds bij

wie we desondanks mogen zijn als mensen van God. Een tafel om rond te vieren.³

3. Op zoek naar een passende structuur met taakgroepen

Met gevoel voor traditie en oog voor vernieuwing zijn we op zoek naar een open en betrokken vorm van gemeente zijn in deze tijd. De vorm die nu gekozen is, is die van een 'doe-het-zelf' gemeente. Er is gezamenlijke verantwoordelijkheid voor zowel de koers en organisatie als de meer praktische zaken als bijvoorbeeld het kosten en voor de zondagse koffie zorgen. Het was vervolgens van het grootste belang dat er ook een nieuwe structuur met taakgroepen ontwikkeld werd, die mensen de mogelijkheid geeft om met hun talenten een steentje bij te dragen aan het geheel.

Ook in bestuurlijke zin groeide gaandeweg de samenwerking tussen de Doopsgezinde Gemeente en de Vrijzinnige geloofsgemeenschap NPB. Het oude onderscheid vervaagde en een nieuw vitaal profiel werd steeds meer zichtbaar. Een kwestie van samen nieuwe wegen zoeken, tradities vruchtbaar maken en zoeken naar relevantie, naar een wijze van gemeente zijn die mensen helpt om hun leven te leven.

Vrijwilligersmanagement

In de jaren erna bleek dat we ook echt aan de gang moesten met wat men in andere kringen wel 'vrijwilligersmanagement' noemt. Wij hebben daar hard over nagedacht. Hoe realiseren we zinvolle betrokkenheid en participatie op maat voor de nieuwe leden en belangstellenden? En hoe helpen wij hen om te groeien in verbondenheid en in maatschappelijke betrokkenheid?

De taakgroepenstructuur moest verder uitgewerkt en ingevuld worden om doelmatige inzet en prettige participatie van vrijwilligers mogelijk te maken en zo met elkaar de gemeenschap te dragen en het pastoraal team te ondersteunen. Dit vraagt om duidelijkheid en om maatwerk. Mensen willen naar onze ervaring best wel wat doen, maar ook heel graag weten wat en hoeveel tijd dit kost. Zo werden gaandeweg in de taakgroepen nieuwe kwaliteiten zichtbaar. Bij taakgroep Info kwamen schrijvers en fotografen bovendrijven. Computertechnieken konden hun kwaliteiten kwijt bij de website. Doeners wilden wel

koffiezetten of kosteren en vinden hun plek bij TG Basis. Mensen met hart voor jeugd en jongeren bij TG jeugd. Maatschappelijke geëngageerde mensen bij TG Wereld, die vluchtelingen, armoedebestrijding, Safina en nog een aantal projecten onder haar paraplu heeft. TG Vieren voor muzikale mensen. En met gevoel voor liturgie. Taakgroep Vorming denkt of doet mee aan toerustingsactiviteiten. TG Contact heeft extra oog voor alles rond ontmoeting, lief en leed in de gemeente. TG gebouw draagt zorg voor de kerk en alles wat erbij hoort.

De laatste jaren groeien wij ook in onze maatschappelijke betrokkenheid. De activiteiten van de Taakgroep Wereld nemen toe. We noemen het project rond het aidswezenhuis in Tanzania (www.safina.nl), de Vredesfabriek en de betrokkenheid bij de diverse werkgroepen van de Wageningse Raad van Kerken, de Iftarmaaltijd, ondersteuning van het Rwandaproject van de plaatselijke scholengemeenschap en aandacht voor duurzaamheid n.a.v. het Earth Charter.⁴

Blij verrast waren we met het feit dat onze gemeente ook landelijk niet onopgemerkt is gebleven.⁵ Weliswaar ietwat hooggestemd wordt onze gemeenschap daarin beschreven als een van de 'vindplaatsen' van hoop. Wij beleven dit als waardering voor het feit dat wij het in diverse opzichten over een andere boeg hebben gegooid en verheugen ons erover dat dit ook voor andere gemeenten aanstekelijk blijkt te werken.

4. Vieren

De zondagse viering is het hart van onze gemeenschap. Er zijn de goedbezochte kinderkring zondagen op de tweede en vierde zondag van de maand. Voor de drukbezette jongere generatie is één keer per veertien dagen het hoogst haalbare. Ook voor de betrokken vrijwilligers geldt dit. Belangrijk zijn de zogenaamde 'intro's' waarin voor jong en oud een voorproefje wordt gegeven op wat komen gaat. Daarin is altijd wat te zien en te beleven, ruimte voor creativiteit en toneel, speelsheid en ernst. We zingen liederen uit verschillende tradities en zijn het Liedboek voor de kerken grotendeels ontgroeid.⁶ Er is ruimte voor stilte en gebed, de inspiratie van de bijbelse verhalen, aandacht voor verbondenheid en contact en oog voor hoe wij

kunnen inspelen op de vragen en noden in de wereld om ons heen.

Hiernaast zijn andere meer kleinschalige vormen van vieren ontwikkeld. Het gaat om leerhuisdiensten en om diensten die door een klein groepje gemeenteleden worden voorbereid en waarin ook altijd een moment van delen is opgenomen.

Levensmomenten

Ook het uitdenken en gestalte geven aan belangrijke momenten in het leven van ouders en kinderen heeft onze aandacht. Het gaat om bijvoorbeeld de kinderdankzegging, de gedachtenisvieringen waar ook kinderen ruimte krijgen om te gedenken. Prachtig ook om jongeren die het ouderlijk huis verlaten uit te zwaaien in een viering. Zij delen de dingen waar ze dankbaar voor zijn. De ouders geven hen goede woorden mee. De zondagse viering is zo met recht het hart van de gemeente: jong en oud, alle generaties horen erbij. Laatst viel de naam "ons tweede huis"; we hadden het toen over onze kerk. Zo groeien we in onze vormgeving van de diensten voor jong en oud. Dat moet ook, want de jonge kinderen betrokken bij het kinderwerk van zoveel jaren geleden zijn inmiddels tieners geworden en die vragen weer om een andere aanpak.

5. Nieuwe bezinning op identiteit

In 2005 opnieuw een bezinningsproces over identiteit en inspiratie. Opnieuw is er gemeentebreed en in kleine groepjes met elkaar gesproken. Dit met oog voor de behoeften van de verschillende generaties. Gespreksleiders werden voorzien van een handleiding. Uit de gespreksverslagen werd na schaven en schuren een gedeelde visie verwoord die voorlopig als volgt luidt:

Onze visie

Onze geloofsgemeenschap wil op een open en betrokken wijze voor mensen van alle leeftijden een plaats van bezinning en bezieling zijn.

Wij weten ons verbonden met God en met elkaar en met het leven om ons heen.

We willen ons laten inspireren om te leven in liefde vertrouwen en verantwoordelijkheid.

Wij zijn met elkaar op trektocht met ieders gaven en mogelijkheden verlangend naar een wereld van recht en vrede.

Tenslotte, terugblikkend op een periode van vijftien jaar zien we dat er veel tot stand is gebracht. Er is nu een levendige en bloeiende gemeente met uitstraling en aantrekkingskracht. De cultuur en de structuur zijn in positieve zin gewijzigd.⁷ Gaandeweg proberen we ons te richten op wat goed gaat en dat te versterken. We hebben nieuw zicht gekregen op onze wortels, op wie we willen zijn, op onze vrijzinnig-christelijke spiritualiteit en daar ook een zevental woorden⁸ voor gevonden en met elkaar gedeeld. Opbouwen en vernieuwen gebeurt op meer plekken, de wind steekt weer op en goddank is er in de kracht van de Geest ook groeiende aandacht voor gastvrije vormen van gemeente zijn. Mensen van God op gezamenlijke trektocht. Verzameld rond ronde tafels in een gastvrije kerk met karakter. En wij blijven onderweg. De trektocht gaat door. Wij hebben er fiducia in.

Noten:

1. Zie voor een overzicht: Jan Hendriks (red.) *Kijken met andere ogen. Een rondreis langs open en gastvrije*

kerken (Kampen 2004). *Kom in de kring* is uitgegroeid tot een methode voor vieren met jonge kinderen rondom prentenboeken. Voor nadere gegevens over deze kant en klare werkmappen met elk 25 vieringen en het introductiefilmpje zie: www.komindekring.com.

2. Zie voor de lerende gemeente: Jan Hendriks, *Terug naar de kern. Vernieuwing van de gemeente en de rol van de kerkeraad* (Kampen 1995) met het verhelderende onderscheid tussen de georganiseerde reis en de gezamenlijke trektocht, pp. 142-152.

3. G.D.J. Dingemans schreef in diezelfde tijd over de ronde tafel kerk in: *De Stem van de Roepende. Pneumatheologie* (Kampen 2001) pp. 276-301.

4. Jan Joost Kessler, 'Earth Charter vieringen in Wageningen' in: *Ondersteboven 4-'10*. Een uitgave van Arbeidspastoraat DISK.

5. *Over een andere boeg* (Serie: Oecumenische bezinning) van de Beraadgroep Missionaire Presentie van de Nederlandse Raad van Kerken (Amersfoort 2007).

6. De inspiratie uit de Keltisch-christelijke traditie van de Iona Community is voor ons belangrijk geweest. Gerke van Hiele, Teun Kruijswijk Jansen (red.) *Liederen en Gebeden uit Iona & Glasgow* (Kampen 2005). Voor meer informatie verwijzen we naar: www.ionagroep.nl.

7. Veel hebben we gehad aan de methodiek van het waarderend opbouwwerk, de zgn. *appreciative inquiry*. Vgl. Jan Hendriks, *Kerkvernieuwing... een uitdaging* (Heeswijk 2010) en R. Masselink e.a. *Waarderend organiseren* (Nieuwerkerk aan de IJssel 2008).

8. Deze 'zevensprong' bestaat uit de grondwoorden: vertrouwen, verwondering en veerkracht, verbondenheid en vrijheid, verantwoordelijkheid, en vredelievendheid. Nadere uitwerking hiervan is te vinden op www.dg-npb-wageningen.nl

ARTIKEL

Vieren in de Wezeper praktijk

Hans van Ark

De Pauluskerk is een gewone PKN gemeente in Wezep onder de rook van Zwolle. Het dorp Wezep wordt bevolkt door families die er vaak al decennia lang wonen. Velen werken in de bouwsector en Wezepers leggen een bijzondere voorkeur aan de dag voor het zelf bouwen van hun eigen huis. En in het leggen van hun eigen straatjes zijn ze helemaal meester. Meer dan dertig stratenmakersbedrijven kent het dorp. Dat komt historisch gezien, omdat één van de grootste aanbestedingsprojecten van de rijksoverheid in de vorige eeuw het aanleggen van de zogenaamde Zuiderzeestraatweg was. Stratenmakers verhuisden in die tijd met hun werk mee. De aanleg van de Zuiderzeestraatweg begon ooit in Amsterdam en zou om het hele IJsselmeer heen komen te lopen. Echter, vlak voor de IJssel onder Zwolle –bij het dorp Wezep dus– waren de overheidsfinanciën uitgeput. Daarom zijn al die stratenmakersfamilies daar blijven hangen. Vandaar.

Veel autochtone inwoners dus, maar daarnaast wordt Wezep van oudsher ook bevolkt door forensen, die als chirurg in een van de Zwolse ziekenhuizen, als ambtenaar of docent aan een van de Zwolse scholen werkzaam zijn.

In de Pauluskerkgemeente ontmoeten we dus enerzijds autochtone inwoners, die zich niet meer thuis voelen in de Dorpskerk met een gereformeerde bondssignatuur en anderzijds veel nieuwe inwoners in het dorp die zich

aangesproken weten door een blijde manier van geloven en eredienst vieren. De gemeente werd om die reden in het verleden in de volksmond ook wel aangeduid als de 'vrolijk hervormden'. In een preek heb ik de gemeente wel eens voorgehouden die benaming vooral als eretitel te zien. Vrolijk en blij geloven moge immers een aardige vertaling van het woord evangelie (blijde boodschap) zijn. De Pauluskerk is een groeigemeente. In de afgelopen tien jaar is het ledental gestegen van 1500 tot nu 2150 leden. De gemiddelde leeftijd is rond de 35 jaar. Het beleid is sterk gericht op het bereiken van rand- en buitenkerkelijken.

Het aanbod van vieringen

Tien jaar geleden was er sprake van een relatief goed bezochte ochtenddienst (350 mensen) en daarnaast matig bezochte avonddiensten (100 mensen). Alleen bij de maandelijkse jeugddienst kwamen er meer. Bij wijze van experiment werd destijds besloten alle avonddiensten gezamenlijk met de gereformeerde kerk ter plaatse te organiseren. Na deze samenvoeging van de avonddiensten kwamen 's avonds nog zo'n 50 mensen ter kerke in plaats van dat dit aantal groeide dan wel minimaal gelijk bleef. Het samenvoegen bleek juist tot minder belangstelling te leiden. Dat beeld is overigens niet specifiek Wezeps. Ik zie in veel kerken gebeuren, dat samenvoegen van diensten leidt tot het weglekken van gemeenteleden. De hechting aan het eigen gebouw, het vertrouwde, de nestgeur zijn in de praktijk kennelijk voor een aantal mensen nogal bepalend voor het bezoeken van kerkdiensten.

In Wezep werd om die reden besloten het experiment van gezamenlijke avonddiensten na twee jaar te beëindigen. Na een uitvoerige discussie met gemeenteleden (groothuisbezoeken) en binnen de kerkenraad (meerjarenbeleidsplan) werd besloten te gaan experimenteren met alle avonddiensten. Elke avonddienst zou voortaan een bijzondere dienst worden met een specifiek eigen karakter: jeugddiensten, praisediensten, ontmoetingsdiensten voor rand- en buitenkerkelijken, Johan de Heer diensten en specifieke themadiensten. De ochtenddiensten bleven gericht op het hele gezin met veel aandacht voor de vaak meer dan 100 kinderen. Met name de bezoekersaantallen van de

avonddiensten spotten bij de invoering van de differentiatie in avonddiensten omhoog. Soms zat het kerkgebouw juist ook in de avonddiensten tot de nok toe vol met 600 belangstellenden. Het kerkgebouw is zes jaar geleden vergroot en zal in 2011 opnieuw vergroot worden.

Ik wil bij drie types bijzondere diensten kort stil staan: de themadiensten, ontmoetingsdiensten en openluchtdiensten

De themadiensten

Rond specifieke maatschappelijke thema's en specifieke doelgroepen worden speciale themadiensten georganiseerd. Ik noem als voorbeeld een dienst over alcoholgebruik onder jongeren in relatie tot sport. In samenwerking met het bureau voor alcohol en drugs en samen met het bestuur van de plaatselijke voetbalvereniging (geprikkeld naar aanleiding van een opmerking in een preek over onverantwoord alcoholgebruik in de sportkantine op zaterdagmiddag) werd deze dienst voorbereid. Er waren verschillende sprekers. Maar er werd ook gezongen, gebeden, uit de bijbel gelezen en verkondigd. De dienst werd onder andere door veel leden en leiders van de plaatselijke voetbalvereniging bezocht.

Een andere dienst werd speciaal opgezet voor en door bijenhouders met als thema 'zoeter dan honing'. Bij mijn eerste kennismakingsronde door de gemeente was al duidelijk geworden, dat het imkerschap de grote hobby voor veel Wezepers was. Het bestuur van de plaatselijke Imkervereniging zag er wel brood in daar op onze uitnodiging een themadienst omheen te bouwen. De imkers vertelden over hun passie. Er stond een bijenkast met een levend bijenvolk in de kerk, de preek ging over Simson en de honing in de leeuwenmuil en veel kerkelijke en onkerkelijke imkers met hun familieleden waren die avond aanwezig. Ze vonden het bijzonder, dat zij met hun hobby in de kerk serieus genomen werden.

Een themadienst rond werkeloosheid, waarbij deskundigen (en ook een ervaringsdeskundige) hun licht lieten schijnen rond dit thema, ook wat werkeloos zijn in de dagelijkse praktijk voor mensen betekent met een aantal bijbelse en diaconale notities daaromheen.

Een dienst met een relatietherapeut over 'hoe houd ik mijn relatie gezond'. Tijdens de dienst werd ook ingegaan op vermeende oorzaken van veel echtscheidingen, waarbij de relatietherapeut vanuit haar deskundigheid vertelde over wat zij in haar dagelijkse beroepspraktijk op het spoor komt.

Themadiensten kunnen dus óf op een specifiek onderwerp óf op specifieke doelgroep gericht zijn. Er wordt met deze diensten een groep mensen bereid, die we anders nooit in de kerk zouden zien, terwijl ook de gemeenteleden zelf buitengewoon belangstellend zijn. Veel thema's betreffen immers ook henzelf.

De ontmoetingsdiensten

Het missionaire team organiseert vier laagdrempelige ontmoetingsdiensten per jaar. In deze diensten staat de ontmoeting met elkaar, maar ook de ontmoeting met God centraal. Elk liturgisch onderdeel van de dienst (voor ingewijden vaak gesneden koek) wordt op een speelse manier uitgelegd.

Wat betekenen onze hulp en de groet aan het begin, wat is bidden eigenlijk? Waarom is er een collecte? Opvallend dat ook voor mensen die al jaren in de kerk komen, deze toelichtingen vaak verhelderend zijn. Oh, zit dat zo, dat wist ik helemaal niet.....

In elke dienst is altijd een speciale gast aanwezig, die iets vanuit zijn of haar werk vertelt over wat geloof daarmee te maken heeft.

De eerste jaren waren dat vaak in Nederland bekende gasten (sporters, acteurs, christelijke politici) die tijdens de dienst door de voorganger geïnterviewd werden. De gasten doen dus niet een lang eigen verhaal, maar worden zittend aan een statafel geïnterviewd. Dit bleek na verloop van tijd een goede werkvorm, enerzijds om de tijd te bewaken, anderzijds ook om de bijdrages van de gasten enigszins te stroomlijnen. Inmiddels schuiven ook gewoon onbekende Nederlanders aan, die vanuit hun werk of hobby of interesse iets te melden hebben, wat de moeite waard is om met elkaar te delen. De formule heeft zich inmiddels ruimschoots bewezen.

Ook kwam in een dergelijke ontmoetingsdienst een christelijke Motorclub langs, die al hun grote Harley's voor het kerkgebouw stalden en

daarmee binnen en buiten de kerk veel bekijks trokken.

Hoog scoorde in de media de dienst, die inmiddels twee keer is gehouden op zondagavond op het plaatselijke voetbalveld, meestal rond een openingswedstrijd van de Europese of Wereldkampioenschappen Voetbal. Deze dienst trok beiden keren zo'n duizend belangstellenden. Er is een begeleidingsband, het thema voetbal komt tijdens de dienst op een speelse manier terug (penalty schieten, interview met een scheidsrechter of een keeper), in de preek wordt aansluiting gezocht bij een bijbelgedeelte waarin sport een thema is.

De openluchtdiensten.....

Vanuit de gedachte, de kerk mag en moet weer van binnen naar buiten, organiseert de Pauluskerk inmiddels per jaar vijf buitendiensten, t.w.:

- Hemelvaartsdag 's ochtends met na afloop koffie en broodjes
- Eerste Pinksterzondag 's avonds, midden in het centrum van het dorp rond de muziektent
- Eerste zomerse zondagavond in juli ook in het centrum van het dorp
- De startzondagdienst is 's middags buiten op een sportveld of bij een camping, vaak voorafgegaan door een fietstocht.
- De eerste dienst op kerstavond is ook een buitendienst, met het plaatselijke kinderkoor, vuren, chocolademelk en levende schapen. Juist bij deze dienst ontmoeten we veel kleine kinderen, die vaak de kerstdagen bij opa's en oma's logeren, nooit meer naar een kerk gaan, maar hier gaan ze dan samen met opa en oma wel steevast naar toe.

De ochtenddiensten blijven gericht op het hele gezin. Ook de liederen zijn daarop afgestemd,

Er wordt voornamelijk gezongen uit het liedboek, terwijl in de avonddiensten uit een veelheid van bundels en stijlen gezongen wordt. Dankzij het gebruik van permanente beamers kan dat ook en zitten we niet meer vast aan bepaalde boekjes of elke zondag een gedrukte orde van dienst. In de ochtenddiensten speelt meestal het orgel, in de avonddiensten spelen veelal andere muzikanten.

De liturgische stijl van de gemeente laat zich samen vatten als veelzijdig, niet benauwd in keuzes voor welke liederenbundel dan ook (de gemeente zingt van Johan de Heer tot Huub Oosterhuis en alles wat daar tussenin zit). Er is sprake van een veelkleurige liturgie, er werken vaak koren en musici mee en er zijn veel verschillende muziekstijlen.

Aandachtspunten

De samenleving is gedifferentieerd. Een gemeente die midden in de samenleving wil staan, is dat dus per definitie ook. Een voor de gemeenteleden herkenbare eredienst zal dus ook diezelfde differentiatie mogen kennen. Het beleid heeft in kwantitatieve zin in de afgelopen jaren zeker haar vruchten afgeworpen. Er worden grote groepen mensen bereikt, die voor die tijd niet bereikt werden. Onder hen veel eigen gemeenteleden, ook wel nieuwsgierige gemeenteleden uit andere gemeentes, maar ook veel mensen die afkomen op het bijzondere aanbod en vaak jaren geen kerk meer van binnen gezien hebben.

Natuurlijk mag kwantiteit nooit het enige meetpunt zijn. Tegelijkertijd speelt het toch altijd mee. Kom je thuis na een dienst, hoe vaak wordt er dan niet gevraagd, en, was er nog een beetje bealgenstelling?

Het beleid rond erediensten is er in de Pauluskerk niet op gericht om mensen te vermaken of het consumentisme te bevorderen. Het doelgroepenbeleid rond de avonddiensten is met name gericht op mensen die aan de rand van de kerk zijn komen te staan. Dat lukt ook. Wel is het belangrijk een goed vervolg aan te bieden aan zoekers. Dat begint heel concreet met koffiedrinken na en soms zelfs voor elke dienst, actief gesprek zoeken en geloofstoerusting aanbieden in het kader van een breed pakket aan vormings- en toerustingsactiviteiten.

Maar ook....

Het zo specifiek richten op doelgroepen kan betekenen, dat de gemeente elkaar in de breedte minder ontmoet. Bijbels-theologisch gezegd, het evangelie is toch bedoeld voor iedereen en toch niet gericht op doelgroepen. Komt de gemeente nog wel als gemeente samen?

Dat aandachtspunt is zeker terecht, maar de praktijk in onze gemeente en in veel gemeentes was en is, dat die groepen elkaar allang niet meer ontmoetten. Ze bleven immers gewoon weg, want ze kwamen allang niet meer. Nu komen ze wel.

Tegelijkertijd heeft de kerkenraad het punt ontmoeting de afgelopen jaren hoog op de agenda gezet. Enerzijds door een strakke bewaking, dat ochtenddiensten breed toegankelijk blijven voor iedereen, anderzijds door bewuste activiteiten door de week aan te bieden die gericht zijn op ontmoeting met elkaar, denk onder andere aan het organiseren van groothuisbezoeken op wijkniveau.

Natuurlijk trekt dit beleid ook een wissel op voorgangers. Bijzondere diensten vragen ook om bijzondere voorbereiding en je moet voortdurend kunnen schakelen. Daar staat tegenover, dat het ook buitengewoon inspirerend kan zijn om in zo'n veelkleurig aanbod te mogen werken, je komt nog eens ergens, je spreekt als voorganger nog eens iemand en je ontmoet verrassende mensen voor of na zulke diensten.

Er zijn ook mensen die het allemaal te onrustig vinden. Die hechten aan een herkenbare, elke zondag terugkerende liturgie, waarin dingen als vanzelfsprekend op hun plaats vallen. In mijn geloofsopvatting mag daarentegen ook in de eredienst wel een 'heilige onrust' heersen. Heilig, want het gaat wel om Gods zaak. Onrust, want de Geest spoort ons aan elke keer weer ongebaande wegen te gaan. We mogen blijven zoeken naar die vele post-moderne mensen wier zingevingsvragen vaak ook de onze zijn en waarin een kerk naar hartelust mag werken met vormen, die mensen opnieuw raken en verbinden.

ds. Hans van Ark is vanaf 1999 fulltime en sinds 2008 parttime predikant in de Pauluskerk te Wezep (www.pauluskerkwezep.nl) en daarnaast programmamanager missionair werk en kerkgroei van de Protestantse Kerk.

Waar drempels wegvallen...

Hetty Bresser-Elfrink en Chris 't Mannetje

Der Ort im Kloster wo man Gott am nächsten ist, ist nicht die Kirche, sondern der Garten, dort erfahren die Mönche ihr größtes Glück. Pachomius 4. Jahrhundert ¹

Het is een taak van bestuurders en pastorale teams om van een aantal parochies², één parochie te smeden. Bij het onderzoeken van de beleving van deelnemers aan openluchtvieringen komen we iets verrassends op het spoor. Vieringen in de openlucht blijken drempels weg te nemen en laten parochianen uit uiteenlopende geloofsgemeenschappen op een opbouwende wijze, samen vieren.

Onderzoek ³

In het kader van de opleiding Godsdienst Pastoraal Werk aan de Fontys Hogeschool Theologie Levensbeschouwing (FHTL), doen we onderzoek naar de liturgische beleving van openluchtvieringen. We willen inzicht verwerven in de eigenheid van openluchtvieringen om te ontdekken of die bijdragen aan missionaire ontwikkelingen in de kerk. We houden een zestal interviews met oudere en jongere deelnemers aan dergelijke vieringen in het parochieverband St.Ludger (in de Achterhoek). We gebruiken daarbij de methode van waarderend onderzoeken (appreciative inquiry). Deze methode helpt de respondenten om het verhaal van hun beleving te vertellen.

We stellen de volgende vragen:

1. Kunt u wat vertellen over openluchtvieringen die u hebt meegemaakt?
2. Welke openluchtviering heeft u als bijzonder beleefd?
3. Wat maakte deze viering voor u bijzonder? Wat zag u? Wat hoorde u? Wat voelde u?
 - 4a. Wat is voor u de waarde van liturgie in het algemeen?
 - 4b. Wat is voor u de waarde van buiten vieren in het bijzonder?
5. Zou u een ander aanraden een openluchtviering bij te wonen?

Deze vragen leiden tot soms indrukwekkende ontboezemingen.

Korte tijd na een interview vertelt de partner van een respondent over haar man: “K laat niet gemakkelijk het achterste van de tong zien, je hebt er nog best veel uit gekregen.”

In de interviews komen bij analyse (labeling) tien thema's naar voren: liturgische beleving, innerlijke beleving, natuurbeleving, ruimtebeleving, saamhorigheidsbeleving, missionaire kerkopbouw, liturgie, toekomst, organisatie en activiteiten. Tot onze verrassing dragen respondenten zelf in hun beleving aspecten van missionaire kerkopbouw aan. Genoemd worden missionaire aspecten als: uitdragen, samen als parochieverband, meewerken en toekomst.

Beleven van verbinding

Verbondenheid met de geloofsgemeenschap heeft te maken met geraakt worden, met innerlijke beleving. Enkele citaten uit de interviews leveren het volgende beeld:

- *Verbondenheid met de hemel, omdat je toch buiten bent is het ook anders. Je zit niet met zo'n dak boven je, om je heen*
- *De natuur en de Schepper die het allemaal gemaakt heeft of hoe je het dan ook wil omschrijven. Daar ben je je op dat moment meer bewust van. Normaal ga je naar buiten en dan zit je daar en dan denk je er niet zo over na, ja doordat in combinatie met zo'n viering is word je je ziet de vogeltjes en ja dat is toch allemaal wel mooi bedacht*
- *.. je zit met Hemelvaart direct onder de blote hemel .. dat je eigenlijk direct onder de hemel zit, direct een toenadering hebt ... dat je dan toch ... gemakkelijker die ingang hebt naar boven toe, denk ik ..*
- *....echt een belevenis zoals je eigenlijk midden in de natuur staat zoals God die*

geschapen heeft bij wijze van spreken ... dat geeft toch wel een extra dimensie aan zo'n viering.

De beleving van de liturgie blijkt ondersteund te worden door natuurbelevingen en de beleving van de bijzondere ruimte. De plek van de openluchtviering wordt gemaakt tot een geprivilegieerde plek waar mensen komen tot gelovige verbondenheid met elkaar en met God. Het houden van een openluchtviering voor de totale parochie (voorheen parochieverband) blijkt bij uitstek een gastvrije plek om parochianen uit verschillende gemeenschappen bij elkaar te brengen.

De vieringen worden gecombineerd met andere activiteiten waaronder koffie drinken na afloop. Voor de kinderen is er in een partytent elders op het terrein gelegenheid de kindernevendienst bij te wonen waarin ze zich creatief kunnen uiten over het thema: 'Hemelvaart'. Aan het eind van de viering mogen ze hun creaties tonen.

Een gedeelte van de mensen blijft na de viering om met elkaar te praten, te gaan wandelen of fietsen. Teruggekomen kunnen ze meegenieten van de barbecue met bijbehorende drankjes. Een groot deel van de mensen komt alleen voor de viering en de koffie met broodjes na afloop. In de loop van een paar jaar blijkt dat steeds minder mensen deelnemen aan de diverse activiteiten, het belang van de onderlinge ontmoeting staat voor hen duidelijk voorop.

Deze combinatie van vieren en ontmoeten versterkt het gevoel van verbondenheid met elkaar en verbondenheid met God. Daardoor geraakt, worden mensen enthousiast. Daarover willen ze vertellen. Dat willen ze uitdragen (missionair).

Uit een gehouden enquête bij de derde openluchtviering in Vragender (een van de dorpen van de St. Ludger parochie) blijkt dat meer dan de helft van de bezoekers komt omdat eerdere bezoekers over voorgaande vieringen enthousiast verteld hebben.

De combinatie van vieren en ontmoeten waarden de respondenten dermate sterk dat ze in de toekomst zelf willen meewerken aan het voortbestaan van deze vieringen

Mensen beleven een openluchtviering als een soort oergebeuren in de natuur, dat mensen dicht bij God, bij elkaar en bij zichzelf laat komen. Ze spreken zelfs over groei van hun geloven.

Het houden van openluchtvieringen voor alle geloofsgemeenschappen in een parochie blijkt een goed middel om tot verbondenheid te komen, maar vooral ook tot een gedeeld enthousiasme om samen het geloof uit te dragen, om samen Gods blijde boodschap te verkondigen. Om een indruk te geven volgen hier nog enkele uitspraken uit de interviews.

- *Dat je daar met verschillende parochies, met allerlei mensen bent en die beleving hebt, dat was wel bijzonder.*
- *Dat er uit het hele..parochieverband...dat er zoveel mensen bij elkaar waren dat je daar als gemeenschap... je stond niet alleen, ik vond het iets fantastisch. Ik vond eigenlijk, dat iedereen die er was....genoot!!*
- *Ja de openluchtviering in Vragender, al die mensen, de gezelligheid samen. Na de tijd heerlijk koffie drinken; mensen die gaan fietsen, die gaan wandelen, die komen later weer terug, lekker eten. Ja dat samen zijn ja met zovelen uit zoveel parochies ja dat trekt altijd weer...*
- *Het contact dat men met elkaar heeft; ook het samen vieren, het lijkt ook omdat men dan dicht bij elkaar zit een veel intensere viering, men doet ook veel meer mee.*

Conclusie

Vieringen in de openlucht worden beleefd als vieringen op neutraal terrein. Hier zijn de eventuele drempels van bestaande kerkgebouwen niet aanwezig. Waar parochianen nog weleens moeite hebben om in een aanpalend dorp ter kerke te gaan, stapt men vrolijk op de fiets als er in de openlucht (of in een andere neutrale ruimte⁴) te vieren valt.

Zo vieren is een instrument voor pastores en besturen om mensen uit verschillende geloofsgemeenschappen in een samenwerkingsverband of samengevoegde grote parochie samen te laten vieren onder het baldakijn van de hemel. Parochiële bloedgroepen blijken relatief en grenzen overbrugbaar. Sterker nog: het ervaren van openluchtvieringen brengt tot gedeeld enthousiasme waarover mensen wervend vertellen.

Een inzicht om mee te werken met het oog op de toekomst. In onze geloofsgemeenschappen van de St.Ludgerparochie gaan we dit model toepassen op specifieke bijeenkomsten met jongeren.

Daarbij was het ook een beetje een topervaring, ik weet niet hoe ik het moet zeggen, een cadeautje, een extra, wat er bovenop de gewone oecumenische vieringen die in de kerk zijn. Ja, het gaf een heel bijzonder gevoel...

Noten:

1. In het Duitse plaatsje Zwillbrock, juist over de landsgrens tussen Groenlo en Eibergen, staat een bijzondere barokke Sint Franciscuskerk uit de eerste helft van de 18^e eeuw gebouwd als onderdeel van het

Minorietenklooster. Bijzonder is dat het klooster en later de kerk zijn gebouwd naar aanleiding van een openluchtmissie gehouden met Kerstmis in 1651.

2. Vanwege onze katholieke achtergrond spreken we van parochie, hier kan ook gemeente worden gelezen.

3. HETTY BRESSER-ELFRINK, *Als buiten binnen komt Onderzoek naar de liturgische beleving van openluchtvieringen in het kader van de ontwikkeling van missionaire de kerk*. Hengelo, 2009.

De volledige tekst en bijlagen is te vinden op:

<http://www.hbo-kennisbank.nl/nl/page/hborecord.view/show?uploadId=fontys%3A0ai%3Ascr.fontys.nl%3A23601>

4. Als neutrale ruimte kan ook een nieuw gebouwde kerk worden beleefd als de oude kerkgebouwen worden gesloten.

Hetty Bresser-Elfrink is pastoraal werkster in de parochie St.Ludger; Chris 't Mannetje is docent aan de FHTL.

ARTIKEL

De kerk in vorm

Mariska van Beusichem

In de kerk zijn wij gewend geraakt aan allerlei activiteiten. Wie de profielschets van predikanten leest, raakt gemakkelijk onder de indruk van de veelzijdigheid van het vak. Een predikant verkondigt het Woord, gaat voor in de liturgie, biedt pastorale zorg, geeft leiding, enthousiasmeert jong en oud, schrijft in het kerkblad, onderricht in geestelijke zaken etc. Naast de predikant zijn er in een gemeente nog vele andere mensen actief in allerlei vormen van (vrijwilligers-)werk. In elke gemeente is een kern van leden die heel wat tijd in de kerk steken. Zij vergaderen, musiceren, beheren het geld, leiden zondagsschool of kindernevendienst, geven catechisatie, zien om naar mensen in geestelijke of materiële nood etc. Het is een feit: met de kerk kun je het verschrikkelijk druk hebben!

Tal van kerkelijke activiteiten hebben vaak ook duidelijke vormen gevonden: zo doen wij het. Oftewel: zo zijn onze manieren. Met name de eredienst kent vaste vormen waar mensen zeer aan gehecht kunnen raken. Wie iets aan de liturgie wil veranderen, stuit vaak op weerstand. Maar als dit onze manieren zijn, wat is het dan eigenlijk dat wij op deze manier proberen te doen? Je kunt ook zeggen: op welk doel zijn al die vormen van activiteiten gericht? En dienen zij dit doel ook? En zo niet, zou er in dat geval van dit doel een omvormende werking uit kunnen gaan?

Je zou kunnen zeggen dat de kerk een buitenkant en een binnenkant heeft: de buitenkant is zichtbaar. Het zijn de vormen van kerkelijk leven die zich vaak over langere tijd

hebben ontwikkeld tot hoe zij nu zijn. Zij bieden als het ware een bedding waarbinnen mensen hun geestelijke weg kunnen gaan. De binnenkant van de kerk is echter onzichtbaar. Daar wordt God ontmoet, het geheim van ons leven, de bron van ons bestaan, die ons aanraakt en roept.

Op dit moment zijn er in onze maatschappij een heleboel mensen op zoek naar zin. Hiermee geven zij blijk van een innerlijk weten dat het leven meer is dan hebben en houden, een glanzende carrière, het perfecte lichaam of de zoveelste opwindende relatie. Deze mensen zijn geraakt door een geheim dat hen aantrekt. Wanneer zij deze aantrekkingskracht niet langer willen of kunnen weerstaan, ontstaat er een zoektocht die zich kan

ontvouwen tot een geestelijke weg. In de termen van de kerk kunnen deze mensen beschouwd worden als door God geraakt. Deze mensen zoeken echter niet in de kerk. De vormen van de kerk lijken hen niet aan te spreken. Velen hebben de kerk de rug toegekeerd of voelen geen behoefte om een stap over de drempel te doen.

De kerk wordt dus geconfronteerd met een grote groep mensen die weliswaar door God geraakt zijn, maar in de kerk niet de spirituele bedding vinden waarbinnen zij hun geestelijke weg kunnen gaan. Het is de vraag of dit erg is, zolang die weg zich op andere plekken wel vruchtbaar kan ontwikkelen. In elk geval zijn die plekken schaars. De kerk is echter bedoeld om zo'n plek te zijn. Het is dan ook de vraag of de kerk haar roeping niet mist, als zij voor velen geen plek blijkt te zijn waar zij God ontmoeten en door Hem in beweging worden gebracht.

De kerk kan de geraaktheid van de vele spirituele zoekers in onze samenleving verstaan als een uitnodiging om nieuwe vormen van geestelijk leven te ontwikkelen. Voor sommige mensen is die gedachte alleen al schrikken. Zij houden niet van veranderingen of zijn er van overtuigd dat de kerk precies zo hoort te zijn als zij nu is. In hun ogen betekent een andere vorm altijd verlies van iets waardevols. Hierin is iets van de neiging te bespeuren om de vormen van de kerk heilig te verklaren. De aanwezigheid van een Paaskaars kan voor de één een kerkdienst maken en voor een ander juist breken. Dezelfde mensen die zeggen niet zoveel op te hebben met rituelen en elke liturgische vernieuwing daarom graag zouden tegenhouden, vinden het vaak heel belangrijk dat de handdruk van ouderling en voorganger voor in de kerk zichtbaar is. Voor dit vertrouwde ritueel geldt de weerstand blijkbaar niet.

Nu moeten oude vormen ook niet lukraak door nieuwe worden vervangen. En in sommige gevallen moeten vormen helemaal niet worden vervangen, maar kan het goed zijn dat verschillende vormen naast elkaar bestaan. Maar hoe bepaal je nu welke vormen voor de kerk geëigend zijn? Wat is daarbij je criterium? Jos Huls¹ laat zien dat Cassianus, de grondlegger van het kloosterleven in West-Europa, die leefde van ongeveer 360-435, op deze vraag al

een licht wierp. Als het gaat om de geestelijke weg, maakte Cassianus een onderscheid tussen *skopos* en *telos*. *Skopos* is werkdoel of opzet. *Telos* is einddoel. Het *telos* is de aanraking waarin wij God ontmoeten. Dit ontmoetingsmoment is niet alleen het einde van de geestelijke weg, maar is ook het beginpunt waarnaar wij steeds terug moeten keren. Daarom is het 'telos' in feite het onzichtbare midden van de weg. De ontmoeting met God kan door ons echter niet worden georganiseerd. Het is de aanspraak door God die ons als Ander wegroept uit onze eigenmachtigheid oftewel uit onze regie. In gehoorzaamheid aan deze roep worden wij tot Gods beeld en gelijkenis omgevormd. Het *skopos* nu is de weg die iemand gaat om steeds ontvankelijker voor God te worden.

Het onderscheid tussen *telos* en *skopos* kan ons behulpzaam zijn als criterium voor vormen van kerkelijke activiteiten. Bij elke vorm is steeds de vraag: maakt deze vorm ons ontvankelijker voor God?

Maar wat wordt er eigenlijk bedoeld met 'ontvankelijk voor God'? Hiermee wordt bedoeld dat wij vrij genoeg zijn om ons zo aan God uit handen te geven, dat wij van binnenuit door Hem bewogen kunnen worden. Dit valt ons van nature zwaar. In onze drang tot zelfbehoud, zijn wij geneigd ons aan van alles en nog wat vast te klampen. Zo hechten wij bijvoorbeeld aan een goede naam, een aantrekkelijk voorkomen, aan prestaties, aan bezittingen. Het zijn zaken die ons een gevoel van zekerheid geven. Wie echter door God geraakt wordt, ervaart dat veel dingen, die eerst van levensbelang leken, een andere plek krijgen. Ons leven blijkt er niet vanaf te hangen. In de aanraking van God ervaren wij dat ons leven wortelt in Hem. Zo roept deze aanraking ons weg uit al onze verstrikkingen. Je kunt ook zeggen: Gods aanraking roept ons weg uit onszelf. Steeds als wij ons onthechten aan iets waaraan wij ons hebben vastgeklampt, worden wij voor God ontvankelijker. Wij onthechten om ons steeds meer te hechten in God. Wij ervaren daarbij dat wij niet langer het centrum van ons eigen leven zijn. God is het centrum geworden dat ons bestaan richting geeft. Ondanks de pijn die bij onthechting hoort, laat deze weg zich ervaren als een proces waarin wij steeds meer samenvallen met ons diepste zelf.

Veel mensen verlangen naar deze harmonie. Om aan dit verlangen tegemoet te komen, heeft de kerk vormen nodig die de geraakte zoekers van vandaag begeleiden op de weg van toenemende ontvankelijkheid. Nu kent de kerk vele vormen. Bij elke vorm zal de vraag gesteld moeten worden of deze vorm de godsontmoeting dient door mensen ontvankelijker te maken voor God. Dan kan bijvoorbeeld blijken dat een paaskaars in de ene gemeente van grote waarde is, terwijl een andere gemeente deze kaars beter de deur kan wijzen. Ook kan blijken dat de geestelijke weg van de ene mens gediend is met passende rituelen, terwijl op de weg van de ander juist soberheid geboden is. Het kan echter ook blijken dat een wekelijkse samenkomst op zondag voor sommige mensen belemmerend werkt, terwijl anderen gebaat zijn bij een kerk die elke dag haar deuren opent. Voor sommigen komt er misschien zelfs helemaal geen kerkgebouw aan te pas. Die ontmoeten anderen liever in een spiritueel café of via internet.

Bij het zoeken naar vormen verdient één vorm bijzonder aandacht. Dat is de taal van de kerk. Taal speelt een cruciale rol in de communicatie tussen mensen in hun zoektocht naar God, zowel in het spreken als in het luisteren. Wanneer er geen wederzijds verstaan is, kunnen mensen elkaar immers niet van dienst zijn op de geestelijke weg.

Daarom heeft de kerk in haar spreken een taal nodig die herkenning oproept. Het is belangrijk dat zij zo leert spreken dat geraakte mensen kunnen ervaren dat het in de kerk over dingen gaat die zij zelf ook beleven. En tevens is er een taal nodig die de ervaring van mensen op zo'n manier duidt, dat zij de stem verstaan die hen hierin roept, zodat zij zich er meer en meer aan toe kunnen vertrouwen.

De taal die de kerk nu gebruikt, is voor veel mensen niet (meer) verstaanbaar. Deze taal draagt er niet aan bij dat mensen ontvankelijker worden voor God. Daarnaast doet het feit zich voor dat de kerk op haar beurt vaak de taal niet verstaat die mensen buiten de kerk spreken. Hierdoor kan de kerk haar bondgenoten onder de vele spirituele zoekers niet herkennen. Te vaak nog zit de kerk te wachten op bekende woorden als 'zonde', 'genade', 'God', 'verzoening', om te begrijpen wat mensen werkelijk aan het zeggen zijn. Daardoor

verstaat zij vaak niet dat deze mensen uit dezelfde goddelijke geraaktheid spreken als waar de kerk uit spreekt.

Wat geldt voor de kerk en de mensen daarbuiten, geldt overigens ook voor mensen binnen de kerk. Ook binnen de kerk zijn er zoveel verschillende culturen, dat wij elkaar vaak niet verstaan. We meten elkaar aan taalgebruik af, maar beseffen te weinig dat taal enkel de vorm is waarin mensen hun ervaring communiceren. De taal die mensen gebruiken om over geloofszaken te spreken, is doorgaans de taal die hun is aangereikt door de omgeving waarin zij religieus zijn gesocialiseerd. Om elkaar te verstaan is er een oprechte nieuwsgierigheid nodig die achter de woorden van mensen naar hun geraaktheid zoekt. Of iemand nu de tale Kanaäns spreekt of de abstractere taal der vrijzinnigen, of iemand wel of niet het woordje 'God' gebruikt, de vraag is steeds: wat wil deze mens nu werkelijk zeggen? Vanuit welke geraaktheid spreekt hij of zij? Waar klopt iemands hart in deze woorden?

Taal is een van de vormen van de kerk. Ook hier speelt de neiging een rol om de vormen van de kerk heilig te verklaren. Hierdoor kan het veel weerstand oproepen als de kerk gaat experimenteren met andere taalvormen. Daarom is het ook in geval van taal belangrijk dat mensen tot het besef worden gebracht dat de vormen van de kerk niet heilig zijn, maar dat alleen God heilig is. Een geëigende vorm is als het *skopos* op het *telos* gericht. De heiligheid van God, die mensen verlangend roept om dichterbij te komen, is er niet mee gediend als deze roep onverstaanbaar blijft omdat mensen elkaar niet kunnen helpen om deze roep te duiden.

Juist omwille van Gods heiligheid zullen wij in de kerk soms heilige huisjes moeten durven afbreken. Dat moet niet lukraak gebeuren. Vernieuwen is geen doel op zich. Elke nieuwe vorm moet ontstaan vanuit het perspectief van het telos: het ontmoetingsmoment met God, die ons aanraakt en roept op een weg van gehoorzaamheid, waarop wij tot Gods beeld en gelijkenis worden omgevormd. Dat de ontmoeting met God het onzichtbare midden van de geestelijke weg uitmaakt, is al een oud weten in de christelijke traditie. Het zal ons ook vandaag van dienst zijn.

Noot:

1. Hein Blommestijn (red.), Gaan waar geen weg meer is. Verkenningen in de mystiek, Jos Huls, 'De godsontmoeting als het onzichtbare midden van het religieuze leven: Cassianus'. Zoetermeer 2002, p. 216

Mariska van Beusichem is predikant en zelfbenoemd kerkhervormer. Zij werkt aan een proefschrift in de mystagogie.

ARTIKEL

Geleefd geloof in gemeentebouw

Kan een christen geloven zonder gemeente?

Eduard Groen

Binnen de Praktische Theologie en daarmee de gemeentebouw duikt steeds vaker de term 'geleefd geloof' op. Vooral in de duitstalige theologie zien we het begrip nadrukkelijk terug bij Henning Luther¹ en Wilhelm Gräb. Deze term is niet neutraal. Er zitten impliciete keuzes in die ook van belang zijn de gemeentebouw. In dit artikel zal ik ingaan op deze thematiek en daarop ook reflecteren met behulp van Johannes Zimmermann.

Geleefd Geloof

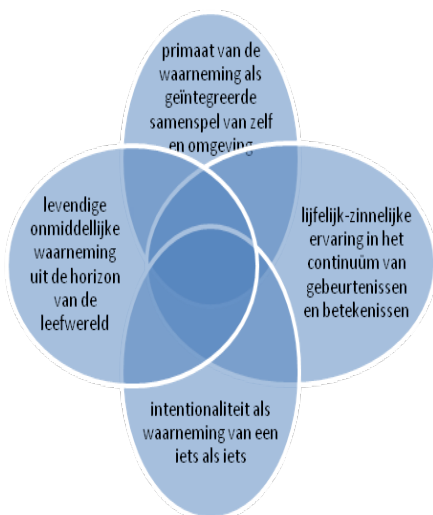
Het begrip 'geleefd geloof' is opgekomen door de constatering dat buiten de kerk ook gelovige mensen te vinden zijn. Mensen geloven zonder dat ze zich richten op of verbinden aan de godsdienstige instituten, al maken ze vaak wel gebruik van de tradities om hun geloof vorm te geven. God of het Heilige wordt ervaren in de natuur, bij de geboorte van een kind of juist bij het sterven. Maar ook de trance die ontstaat bij het langdurig dansen of hardlopen krijgen een religieuze lading in het individuele zingevingsproces. Kenmerkend is dat een 'iets' verschijnt in de beleving van de mensen.²

Geloven ontstaat in het alledaagse, vooral als de gang van het alledaagse doorbroken wordt, als het leven rafelranden krijgt door de breuken en crises. Bij 'geleefd geloof' gaat het om de waarnemingen en ontmoetingen in hun erfaarbare onmiddelijkheid.³ Het begrip gaat uit van een fenomenologische benadering van de werkelijkheid. Door de waarnemingen ontstaat een beeld van de werkelijkheid. Ze is aan de ene kant een gegeven en tegelijk ontstaat ze in de omgang met de fenomenen. Terwijl in de klassieke christelijke theologie bepaald wordt wat gelovig-zijn is en wat niet, op basis van een normatieve definitie, gaat het in de fenomenologische benadering om een zelfbepaling. Niet het instituut kerk bepaalt wat geloven is, of wat religieus mag heten, maar het individu. Daarmee krijgt het begrip

geloof een veel bredere lading dan tot nu toe binnen de huidige (systematische) theologie gebruikelijk is. Dinter, Heimbrock en Söderblom werken dan ook niet met een voorgegeven definitie van godsdienst, het is de vrouw op straat die bepaalt wat religie inhoudt. Dat levert een openheid op voor de religieuze fenomenen én een vaagheid. Twee mensen kunnen zich één voelen met de natuur waarbij de één deze ervaring duidt als een ontmoeting met het heilige en de ander als een mooie ervaring zonder een verwijzing naar het hogere, heilige of God. Geloof leeft in het midden van de alledaagse ervaring. Geloof wordt dan vooral gekenmerkt door een levenspraktijk en niet door een geloofsleer. Gräb spreekt van een 'innerlijke ervaring van zelftranscendentie'.⁴ De religieuze fenomenen zijn dan binnen het alledaagse en niet van een buitenaardse werkelijkheid, zonder dat God tot een binnen-wereldlijk geheel wordt. Er blijft een openheid voor God als hoger dan wij. Deze benadering is daarom ook van belang omdat met de ontsluiting van de werkelijkheid ook handelingsopties ontsloten worden. En daarin is de Praktische Theologie geïnteresseerd met het oog op een werkbare praktijk.

Een belangrijk begrip in deze benaderingswijze is het begrip leefwereld. Daarmee wordt de alledaagse werkelijkheid aangeduid waarin de mensen leven. Husserl heeft dit begrip geïntroduceerd als tegenhanger van het

wetenschappelijke denken dat uitging van een waarheidsideaal gebaseerd op wiskundige abstracties. Intersubjectiviteit en contextafhankelijkheid passen niet in dat ideaal. Husserl wil daarentegen ruimte voor het eigene en de contextualiteit. Uitgaan van de leefwereld betekent dan de werkelijkheid waarnemen vanuit een bepaald perspectief. Een geleefde ervaring die steeds aan deze concrete mens met zijn lijfelijheid en zinnen gebonden is. Het gaat om een onbewuste manier van kijken. Het gaat ook om de Geleefde Religie. In de fenomenologie kunnen we het 'hogere' of het 'goddelijke' kennen door onze waarnemingen in de alledaagse werkelijkheid. De structuur van de geleefde ervaring staat schematisch in de onderstaande afbeelding. Alle vier componenten spelen een rol in de waarneming van het geleefd geloof.

“Wanneer we zo het uitgangspunt nemen in de geleefde religie, dan komen de instituten en tradities in beeld als secundair. Ze bieden de modellen en structuren waarin mensen hun religieuze verlangens en ervaringen kunnen inpassen en interpreteren.”⁵ Praktisch theologen die primair werken vanuit en binnen de eigen traditie hebben in zijn ogen te weinig zicht op de ontwikkelingen buiten de instituten en tradities.

Uiteindelijk komen die ontwikkelingen ook de kerk binnen. Het lijkt daarom ook dat “de focus van het werk van de praktisch theoloog niet die eigen traditie is, maar het brede veld van religie en samenleving”⁶. In die samenleving maken gelovigen en ongelovigen de religie. Ze nemen niet alleen het aanbod van de religieuze organisaties af, maar bewerken deze

ook. En zo ontstaan talloze kleine, particuliere praktijken van geloof. Voor Ganzevoort is dat een spreken van de eerste orde. Het wetenschappelijk bestuderen van de eerste orde noemt hij spreken van de tweede orde. Dan worden de verschillende bronnen met elkaar in verbinding gebracht (de hermeneutische taak van de praktisch theologen). In de Praktische Theologie staan voor Ganzevoort de processen van individuen en groepen centraal die niet vallen onder de kerkelijke instituties. Daarmee begeeft de praktisch theoloog zich constant op het snijvlak van kerk en concrete mensen en groepen.⁷ Ganzevoort pleit wel voor een normativiteit in de theologie. Het beschrijven van de praxis is voor hem al theologisch geladen. In de praxis immers komt de eerste orde theologie te voorschijn. Er is dus niet een descriptieve fase die daarna theologisch geïdentificeerd moet worden met het oog op het handelen. De descriptieve fase zelf is theologisch geladen.

In een gesprek met studenten over het opstellen van een buurtanalyse in verband met het stichten van een gemeente in deze stad begonnen we met de vraag naar de grenzen van de analyse. Moest alleen de (achterstands) buurt beschreven worden of heel de stad? En als het alleen de buurt was, wie beschreef dan de buurt? Was het een gemeentestichting voor de buurt of in en van de buurt? En wat betekende dat voor de initiatiefnemers die niet in de buurt woonden? Het leverde een boeiend gesprek op over hun werkwijze en hun theologie. Alleen al de afbakening van het onderzoeksgebied was theologisch geladen.

In de beschrijving van de praxis komen Schrift, de leer en de traditie en de praktijken samen. Ze zijn niet los verkrijgbaar.⁸ De normatieve aspecten moeten verhelderd worden, zoals in het bovenstaande voorbeeld. Daarna kunnen ze gewaardeerd worden vanuit het tweede orde spreken. Is alles wat gezegd wordt wel zo heilzaam? Dat spreken is niet objectief, elke praktisch theoloog maakt keuzes, heeft opvattingen en staat in een praktijk. In mijn geval is dat nadrukkelijk een doperse traditie. In die zin komen in mijn schrijven voortdurend eerste en tweede orde spreken aan bod. Dat gebeurt ook in de voorstellen die de praktisch theoloog geeft. De handelingsperspectieven zijn normatief geladen. Er is gekozen voor deze wel en de andere niet. Voor Ganzevoort is

het van belang dat in al het werk van de praktisch theoloog mensen voorrang krijgen boven teksten, ontmoeting van grotere waarde is dan waarheid. Mensen zijn auteur van hun eigen verhaal en dat moet in zijn optiek ook zo blijven.⁹

Gemeenteopbouw bij Zimmermann

Duidelijk is dat bij Ganzevoort en Gräb een mens gelovig kan zijn zonder een institutionele binding. De vraag is of, in het kader van gemeenteopbouw, ook sprake kan zijn van een christelijk geloof zonder gemeente.

Johannes Zimmermann meent van niet. In zijn boek 'Gemeinde zwischen Sozialität und Individualität' werkt hij zijn gedachte uit.¹⁰ Een gemeente heeft een personeel aspect, het gaat om mensen, en een lokaal aspect, mensen komen samen. Gemeente in christelijke zin bestaat uit gelovigen die samen komen rondom het woord van God (5) en ze is de kleinst mogelijke zelfstandige eenheid van de christelijke kerk. Hiermee kiest Zimmermann meteen positie. Niet de individuele gelovige is de kleinst mogelijke eenheid, maar de gemeente. Die is verbonden met andere gemeenten. Typisch Luthers is hij in zijn opvatting: daar waar het woord is, daar is de gemeente (8). Het woord zoekt het geloof van de enkeling en constitueert daarmee tegelijk de gemeente. In de opvatting van Zimmermann heeft de kerk twee kanten die tegelijk en onlosmakelijk optreden. De gemeente individualiseert de gelovige enkeling. Het gaat om geloven van deze mens in relatie tot Christus. Niemand kan plaatsvervangend geloven voor de ander. Tegelijk wordt de individuele gelovige daarmee opgenomen in het volk van God.

Dat heeft voor Zimmermann gevolgen voor zijn kijk op taak en object van de praktische theologie. In gemeenteopbouw als deeldiscipline, gaat het om de spanning tussen geloofde en ervaarbare kerk aan de ene kant en om de beloofde en voorgegeven kerk aan de andere kant. Gemeenteopbouw is niet zomaar een deeldiscipline binnen de praktische theologie, ze is ook de integrerende discipline en daarmee neemt ze een centrale plek in binnen de praktische theologie. Daarom is een oriëntatie op de individuele gelovige voor Zimmermann ontoereikend. De gemeente komt niet na de enkeling. Tegelijk kan de enkeling

niet opgaan in de gemeente. (29) In tegenstelling tot Henning Luther ziet hij het kerkelijk handelen als object van de praktische theologie. Dat kerkelijk handelen kan niet alleen intern gericht zijn, integendeel, ze juist ook extern gericht en als zodanig missionair.

Hiermee plaatst Zimmermann de gemeente weer in het centrum van de gemeenteopbouw en de praktische theologie. Deze gemeente moet worden opgebouwd en wel op zo'n manier dat de enkeling tot geloof kan komen, gelovig blijft en dat het geloof wordt verdiept. (35).

Vanuit deze overtuiging gaat Zimmermann in discussie met bekende protestante en katholieke theologen. Uit die discussies komt zijn positie nadrukkelijk naar voren. Hij pleit voor gemeenteopbouw vanuit de inhoud. Hij ziet dat de gemeente pluraal is samengesteld, maar wie het daarbij laat wordt grenzeloos. Veelheid kan alleen bestaan in een vorm van eenheid. (76).

In een begeleiding van een gemeente kwam ik tot de ontdekking dat deze gemeente onderling niet sprak over wie God voor hen was. De reden daarvoor was dat ze bang waren dat er dan verschillen boven tafel kwamen. Tegelijk wilden ze met buitenstaanders het geloofsgesprek voeren. Dat hebben we intern eerst maar geoefend. Toen bleek dat de vele verschillen die er waren de eenheid van deze gemeente niet bedreigde. Het gesprek was juist waardevol. Een voorbeeld van veelheid in eenheid. Zonder die eenheid geen missionaire gemeente.

De keuze: consument of participant?

Bij veel Duitse theologen draait het kerkelijk handelen rondom levensloopbegeleiding. Dat zien we terug binnen het Nederlandse taalgebied bij het echtpaar Ploeger in hun boeken 'De gemeente en haar verlangen' en 'Morgen in de verte'. De kerk is een service-instituut voor het individu, dat op bepaalde momenten gebruik maakt van de kerk voor rituelen om overgangen in het leven vorm te geven en te markeren. Dat werkt een sterke individualisering binnen de gemeente in de hand, samen met een consumentenhouding. De kerk moet leveren wat gevraagd wordt, namelijk troost, houvast en stabiliteit in het leven. Zo wordt de vraag naar verzorging

gecreëerd. Die individuele aandacht zien we nadrukkelijk terug in het werk van Henning Luther en Wilhelm Gräb. Voor Zimmermann is dat te weinig. Levensloopbegeleiding is voor hem geen doel in zichzelf maar een middel om te komen tot een doorlopende ontwikkeling van de enkeling. Pastoraat is geen dienstverlening, maar een concreet bestanddeel van participatie aan de gemeente (126).

Zimmermann wil dus wel werken aan de subjectwording van het individu, maar dat kan alleen in een intersubjectieve ontmoeting. Voor een gelovige subjectwording is de gemeente een noodzakelijke voorwaarde. Dat is anders dan bij Gräb, die een geslaagde subjectwording ziet samengaan met een toenemende afstand tot de kerk. (173) Hij ziet dan een tegenstelling tussen gemeente en individu. De eerste staat voor beperking en de tweede voor vrijheid. Daarmee drukt de theologie de kerk verder weg uit de samenleving. Vanuit een missionair perspectief een ongewenste situatie. Als deze ontwikkeling doorzet wordt het geleefd geloof normatief.

Zimmermann wil de enkeling en de gemeente samen in het oog houden. Zielzorg is voor de enkeling en gemeenteopbouw voor de gemeente als geheel. (226) In de gelijkenis van het verloren schaap (Lukas 15:4-7) ziet hij de verbinding. Zonder de enkeling is de kudde niet compleet. Daarom wordt de enkeling gezocht en in het vinden van de enkeling wordt de kudde weer vol. Jezus' taak is het verzamelen van de verstrooiden, en daarmee is dat ook de opdracht van de gemeente. Pastoraat is bedoeld voor de enkeling, maar staat niet los van de gemeente. Vermaning van de enkeling krijgt bij Zimmermann de ruimte, maar dan wel in de betekenis van uit-roepen, een oproep tot het breken met een situatie die knechtend is, en in de betekenis van het er bij roepen. Het gaat immers om de gemeenschap. Pastoraat heeft een ecclesiologisch doel en moet ook bijdragen aan de opbouw van de gemeente. (243)

Evaluatie

Binnen de Nederlandse context zien we een nadrukkelijke aandacht voor het geleefd geloof opduiken (Ganzevoort) en voor individuele begeleiding van de levensloop (Ploeger en Ploeger-Grotegoed). Die tendens is nadrukkelijk te zien in de ontwikkeling van het

kerkelijk werk binnen de zorg. De dominee en pastoor zijn geestelijk verzorgers geworden die zich richten op de individuele gesprekken en, zondig, een viering door de week. De zendende instantie is losgelaten in de praktijk. De geestelijk verzorger zakt de organisatie in. Was ze eerst en vooral een vrijplaats onder het bestuur. nu is ze steeds vaker deel van een onderafdeling van ondersteunende diensten. Haar legitimatie ontvangt de geestelijk verzorger uit haar effectiviteit binnen het zorgplan. Ik beschrijf deze ontwikkeling niet vanuit een nostalgisch omzien maar omdat een al te nadrukkelijke aandacht voor het geleefd geloof van de enkeling en het normatief maken van dat geloof voor de theologie, zoals Gräb voorstaat, de kerk berooft van haar roeping. Wat in de zorg gebeurt is naar mijn idee legitiem, maar ze is dat niet binnen de kerk. Die heeft per definitie een normativiteit. De kerk is geen verzorgingsinstituut! Ze heeft een roeping om te getuigen van een andere wereld. De wereld zoals die is, is niet noodzakelijk. Het is aan de gemeente om dat uit en voor te leven. Zimmermann waarschuwt mijns inziens terecht voor de Duitse ontwikkeling waar de kerk verdwijnt en de enkeling aan zijn eigen lot wordt overgelaten.

Dat doet Henning Luther overigens ook. Die is, net als Zimmermann, van mening dat subjectwording altijd vraagt om gemeenschap. Tegelijk moeten we er ook voor waken dat we aandacht houden voor de enkeling en haar geloof. Gemeenteopbouw zonder aandacht voor het individu wordt een dictatuur waarin de enkeling gemodelleerd wordt naar het keurslijf van de groep. Zimmermann geeft in zijn proefschrift een voorzet die vraagt om een verder doordenken van gemeenteopbouw vanuit collectiviteit en individualiteit. De moeite van het lezen waard.

Noten:

1. Zie ook mijn artikel: Gemeente en individu, WKO-Nieuwsbrief van maart 2010 p.10-14
2. Dinter, Heimbrock en Söderblom (red) in Einführung in die Empirische Theologie; Göttingen 2007 p.73
3. Dinter, Heimbrock en Söderblom (red) in Einführung in die Empirische Theologie; Göttingen 2007 p.74
4. W. Gräb, Religion als Deutung des Lebens; Munchen 2006, p. 10
5. Ruard Ganzevoort, De hand van God en andere verhalen, Zoetermeer 2006 p.36
6. Ruard Ganzevoort, De hand van God en andere verhalen, Zoetermeer 2006 p.146

7. Ruard Ganzevoort, de hand van God en andere verhalen, Zoetermeer 2006 p. 149
8. Ruard Ganzevoort, de hand van God en andere verhalen, Zoetermeer 2006 p.155
9. Ruard Ganzevoort, de hand van God en andere verhalen, Zoetermeer 2006 p. 158
10. Johannes Zimmermann, Gemeinde zwischen Sozialität und Individualität, Neukirchener Verlag, 2006.

De nummers tussen haken verwijzen in dit gedeelte naar pagina's uit het boek van Zimmermann.

Eduard Groen is docent gemeenteopbouw/agogiek aan de Christelijke Hogeschool Windesheim en het Baptisten Seminarium.

BESPREKING

40 jaar pastoraal werksters: Een eigen charisma?

Boeiende bundel van de VPW *

Jan Hendriks

Ongeveer veertig jaar geleden trad de eerste pastoraal werker in dienst. Dit jubileum vormde voor de 'Vereniging van Pastoraal Werkenden' de aanleiding voor het samenstellen van een gevarieerde bundel waarin het ambt van pastoraal werker of pastor van alle kanten wordt bekeken. Vijftien auteurs leveren een bijdrage. Die worden afgewisseld met interviews met zeven mensen uit het veld.

De VPW acht deze bezinning nodig omdat 'onvoldoende helder is of de pastoraal werker in de loop van de jaren tot een eigen functie is uitgroeid, met een eigen theologische fundering en met een functieprofiel dat zich ook in de samenwerking met gewijde collega's voldoende kan onderscheiden'. Er wordt niet alleen met een zekere voldoening omgezien, maar ook met enige wrevel en teleurstelling. Wrevel, omdat men hier en daar het gevoel heeft niet helemaal serieus genomen te worden door de bisschoppen. En teleurstelling, vooral omdat zij niet bij machte bleken de bisschoppen tot een andere 'ideologische' opstelling te bewegen, zoals Nico Bulter dat zegt in zijn heldere en informatieve tekening van de geschiedenis van de VPW. Het beeld van de toekomst is niet helemaal duidelijk. Dat geldt niet alleen voor Nederland, maar ook voor andere landen zoals uit de bijdrage van Paul Zulehner duidelijk wordt. Het wordt bepaald door hoop en zorg.

Mij is gevraagd hieraan een grondige bespreking te wijden en het boek ook van commentaar te voorzien. Ik voel me vereerd maar ook een beetje overvraagd, omdat ik als gereformeerde opbouwwerker, een relatieve buitenstaander ben. Maar dit werd juist als voordeel gezien. We zullen zien. Maar laat ik in ieder geval dit even duidelijk zeggen: ik heb

het graag gedaan, want het is een boeiende bundel.

Impressie van de inhoud van de bijdragen

a. Beschrijving van de situatie

Een drietrap in de ontwikkeling. De bundel begint met een terugblik van Willem Putman. Hij geeft eigenlijk het kader waarin vrijwel alle bijdragen geplaatst kunnen worden. Zo gebruik ik zijn artikel ook in mijn schets.

Putman begint met een beschrijving van de ambivalenties met betrekking tot de pastoraal werker. Het instituut pastoraal werker is enerzijds succesvol gebleken, anderzijds ook omstreden. Succesvol, vooral omdat de pastoraal werker op twee manieren fundamenteel bijgedragen heeft aan de vernieuwing van de Nederlandse kerkgemeenschap. Om te beginnen door een inhoudelijke verdieping van het pastoraat. Daarnaast ook omdat de pastoraal werker heeft bijgedragen en nog steeds bijdraagt aan de emancipatie van de leek. Ook omdat de pastoraal werker voor hen als voorbeeld fungeerde.

Fase I. Dat kwam vooral goed uit de verf in de eerste fase, de periode rond 1970. Via hen en door hun optreden kreeg het gedachtegoed van Vaticanum II concreet vorm. Deze positieve invloeden voor de vernieuwing van het pastoraat en de emancipatie van de leek, worden in de bijdrage van Rein Nauta nog eens

onderstreept en concreet uitgewerkt.

Fase 2. Maar daarmee is niet alles gezegd, want er volgde een tweede fase die gekenmerkt wordt door een terugslag, zoals Putman duidelijk maakt. Het instituut pastoraal werker, werd daarin meer en meer omstreden. Vooral in de periode die bekend staat als de tijd van de polarisatie. De vraag was wat men (lees: de bisschoppen) nu eigenlijk wilde: voortbouwen op Vaticanum II of restauratie. Die terugslag had ook gevolgen voor de pastoraal werker. De bisschoppen werden geleidelijk aan kritischer, de ruimte voor hun aanstelling werd ingeperkt en bevoegdheden zoals het doopverlof, werden hen ontnomen.

Terwijl de pastoraal werker zich aanvankelijk (in de context van Vaticanum II en Pastoraal Concilie) ontwikkelde als een kopie van het priesterambt, ontstond nu de neiging hen meer een plaats in de marge toe te bedelen. Die ontwikkeling zag men ook weerspiegeld in de beleidsnota *'Meewerken in het pastoraat'* (1999). Alleen de titel al: meewerken, in plaats van samenwerken. Daarin werd gelezen dat de pastoraal werker weer ondergeschikt gemaakt wordt aan de priester. In deze nota heeft hun taak 'een "toeleidend karakter" ten opzichte van het hart van het kerkelijk leven: de viering van Woord en sacrament, vooral van de eucharistie in de samenkomst van de concrete geloofsgemeenschap onder leiding van de priester'. In het in de bundel opgenomen interview met Colm Dekker, interpreteert hij dat als 'wij worden gedoopt'. De pastoraal werker mag van alles en nog wat, maar 'niet voorgaan in de eucharistie en niet in de vergeving'. 'Het is niet dat je dat niet kan, je mag het niet'. Dat wordt ook in andere bijdragen onderstreept.

Het accent in de discussie over priester en pastoraal werker ligt doorgaans niet op wat zij gemeenschappelijk hebben, maar op datgene waarin zij verschillen. En dat verschil wordt meer en meer gezien in de bediening van de sacramenten. Dat is, bij uitsluiting van alle anderen, het terrein van het gewijde ambt. Van enige versoepeling is geen sprake. In tegendeel, de grenzen tussen beide worden steeds scherper gesteld. Benadrukt wordt dat de pastoraal werker geen toegang heeft tot de sacramenten. Dat wordt onderstreept met een nieuwe taakverdeling. De gewijde bedienaar

richt zich op het centrum van de kerk, terwijl de pastoraal werker, als leek, juist gericht moet zijn op de periferie. De priester is voor alles liturg, de pastoraal werker leraar, pastoraal begeleider van mensen en catecheet, 'maar zeker geen liturg'. Dat betekent overigens niet dat de pastoraal werker geen rol kan hebben in de liturgie. Zo merkt bisschop Ernst op dat hij aan hen de aanbeveling deed ook in de liturgie zichtbaar te willen zijn. 'Mijn idee is dat je daardoor duidelijk maakt dat je als pastoraal werker bent aangesteld en niet bijvoorbeeld als maatschappelijk werker' (113). Ook bestaat de neiging de leiding te koppelen aan de wijding. Daarbij komt nog dat als het aan de hiërarchie ligt het woord pastor niet meer voor de pastoraal werker mag worden gebruikt. Dat lijkt te veel op pastoor en scheidt maar onduidelijkheid. In die ontwikkeling past ook het verschijnsel dat in de VPW, aanvankelijk ontmoetingspunt van priesters, diakens en pastoraal werkers, het aantal priesters steeds verder terugloopt. 'Het collegiaal verband verzwakt. Nieuwe priesters worden nauwelijks lid meer van de VPW', aldus *Nico Bulter*.

De situatie wordt scherp onder woorden gebracht in het volgende citaat van Schillebeeckx (65): ' "het Woord" wordt van "het Sacrament" losgemaakt; bijbelonderwijs wordt een "profaan" beroep; de liturgist wordt afgesneden van de liturgievierende gemeente; wie zieken tot hun dood begeleiden, moeten de sacramentele bezegeling van heel dit gebeuren ijlings afstaan aan een vreemde, van elders bijgeroepen priester, tot ontgoocheling van de stervende; vooral de hooggeroemde eucharistie als plaats waar het hart van de gemeente klopt, moet nu wegens priestertekort plots wijken voor andere (op zichzelf toe te juichen) liturgische vieringen en vele gelovigen moeten zich dan maar tevreden stellen met een "verlangen naar eucharistie", enzovoort'.

Fase 3. Deze ontwikkelingen leidden tot steeds scherpere polarisatie. Maar als die geen positieve effecten oplevert gaat deze periode van polarisatie geleidelijk over in een periode van resignatie. Het onderlinge gesprek werd gemeden, 'terwijl ieder voor zich op plaatselijk niveau naar mogelijkheden bleef zoeken om een eigen pastorale koers te varen'. Dat ging gepaard met de gebruikelijke bijproducten van resignatie, zoals gemopper, ontevredenheid en

distantie tussen vele pastores en hun bisschop, zelfs tot de kerk, in ieder geval de territoriale parochie. Ook Nico Bulter wijst op de resignatie. Het lukt maar niet om met de bisschoppen tot een vruchtbare dialoog te komen, met name niet over de centrale thema's ambtstheologie en kerkvisie. 'Een verlamdend stilzwijgen is het gevolg' (130).

b. Duiding van de ontwikkeling

Handelen als gewijden. Lodewijk Winkeler schetst in zijn bijdrage eveneens de ontwikkeling van het beroep van de pastoraal werker. Zijn nog wat verfijnder en gedetailleerder schets is interessant, maar de teneur is dezelfde als die van Willem Putman. Dat blijkt ook uit de conclusie van Winkeler: 'de positie van pastoraal werker is radicaal veranderd. Van een korte tijd dat zij als "mede – pastor", feitelijk als moderne kapelaan, werden beschouwd, (werd hun functie) via een aandeel in het pastoraat aan de rand van de sacramentenbediening, tot een "toeleidende" taak' (45).

Daarachter zit vandaag, aldus Erik Borgman, weer de gedachte dat slechts de priester als priester 'kan optreden in directe verbinding

met en als representant van Christus zelf' (61). Erik Borgman stelt tegen de achtergrond van deze ontwikkelingen de vraag of leken, en daarmee ook de pastoraal werkers, wel in kerkelijke zin pastores kunnen zijn. Zijn antwoord is ontkennend. Zij kunnen slechts in afgeleide zin de kerk vertegenwoordigen. Is dat erg? 'Wie zou het erg vinden geen "pastor te mogen heten, als er tal van nieuwe mogelijkheden zijn als geestelijk begeleider of counselor?' In allerlei sectoren van de samenleving, ziekenhuis, leger, gevangenis en rafelrand van de samenleving, zoals het oude wijken pastoraat. Wie zou dan nog lijden om het gebrek aan erkenning door de kerk als hij of zij in die sectoren als pastor gezien en gerespecteerd wordt?

Dat is toch te simpel gesteld, vindt Borgman. Het pastorale karakter staat naar zijn mening op het spel. 'Pastoraat in christelijke zin vraagt een bepaald soort voorganger met een bepaald zelfbegrip. Zij of hij moet weten noch namens zichzelf op te treden, noch zonder meer in dienst van zijn cliënt te staan. Hij of zij is er om de relatie met God open te houden en dat vraagt zowel toewijding als overgave, zowel professionaliteit als het besef het zelf niet te kunnen' (62). Dat brengt en bracht de kerk er van ouds toe haar voorgangers te wijden. Het besef dat pastoraat een activiteit is die zowel de pastorant als de pastor ontsnapt moet levend blijven.

Dat brengt Borgman tot deze uitspraak: 'Ik pleit er voor dat pastores, waar zij ook zijn en voor welke doelgroep zij ook werken, het bewustzijn vasthouden dat zij eigenlijk gewijd zouden moeten zijn'. 'Zij zouden moeten handelen als gewijden'.

Zie ik het wel dan klinkt dat besef duidelijk door in verschillende interviews met pastoraal werkers. Zo bijvoorbeeld in dat met Yolande van Stekelenburg, aalmoezenier. Bisschop Punt zei een keer tegen haar 'Het is meer sociaal werk dat jullie doen'. 'Pardon? Ik ben heus geestelijk verzorger' (59). En Ryan van Eijk, justitiepastor denkt om die reden wel eens aan de diakenwijding. 'Niet omdat ik een wijding als een hogere waarde zie, maar omdat ik dan meer een plek heb in de traditie' (124). Ik hoor het ook in een zinnetje van Titus Schlatmann, oude wijken pastor: 'Ik ben een van hen, maar ook anders en nooit helemaal' (97).

Ik veroorloof mij even een tussenvraag: *Cui bono?* Of wel: wie heeft er baat bij? Uit de bijdrage van Jan van Diepen en Jan Verbruggen is een duidelijk antwoord af te leiden. Als bestuursleden van de VPW Haarlem pogen zij een gesprek te arrangeren tussen vooral priesters en pastoraal werkers. Dat vinden zij nodig omdat zij zich zorgen maken over het werkplezier van de pastoraal werker, maar ook omdat in pastoresteams de conflicten vaak hoog oplopen, en het klimaat zelfs af en toe grimmig wordt. Met de komst van nieuwe jonge priesters vanuit het seminarie werd het niet bepaald plezieriger. Ook voor de parochiaan niet. De scherpere afbakening van de werkzaamheden ‘doet onvoldoende recht aan de heilheid van het leven van mensen. Ze stuit op weerstand bij zowel de werkers als de parochianen. Hoewel ze de priester een herkenbaar profiel geeft, voelen (ook jonge) priesters zich “uit de wereld” weggetrokken’. De pastoraal werker voelt zich ‘losgesneden van de liturgie’ en de parochiaan mist de pastoraal werker als het erop aankomt in zijn leven. En ook de pastoor voelt zich wel overvraagd door allerlei nieuwe administratieve en bestuurlijke taken. Nogmaals: *Cui bono?* De parochiaan, de pastoraal werker, de pastoor?

c. Toekomst: is die er? Hoe zal het profiel van de pastoraal werker er uitzien?

Natuurlijk is dit beeld te algemeen. Er zijn ook parochianen die het accent op de priester prima vinden en ook zijn er pastoraal werkers die het daarmee eens zijn. (Zie de bijdrage van Zulehner), of zich daaraan aanpassen. Zo lees ik in ieder geval het interview met Colm Dekker. ‘Bij een nood- ziekenzalving roep ik meteen mijn priester op’. Het parochie-pastoraat blijft voor hem aantrekkelijk. Maar hij is over de toekomst pessimistisch. ‘Ik denk dat het beroep van pastoraal werker uitsterft. De kerkleiding wil hen niet’. Of hij dat goed ziet is overigens de vraag. In ieder geval is het zo dat in het interview met bisschop Ernst en vicaris Schoenmakers het tegendeel wordt beweerd. Zij benadrukken dat nog steeds geldt wat de bisschoppen bij de presentatie van de meergenoemde beleidsnota uitspraken. Zij noemden daar de functie van de pastoraal werker ‘een blijvende dienst aan de kerk en geen voorbijgaande noodoplossing. Een functie met verleden én toekomst’ (115).

De feitelijke situatie maakt dat ook aannemelijk. Hun bijdrage kan niet gemist worden. Dat blijkt uit de cijfers, waar Ton Bernts een boekje over open doet. Onderzoek maakt duidelijk dat het aantal pastoraal werkers vooral in het verleden snel en gestaag groeide, terwijl het aantal priesters daalde. In 1975 zijn er minimaal 143 pastoraal werkers, (minimaal: de mensen die zonder zending van de bisschop werkzaam zijn blijven buiten beschouwing), omstreeks 2000 zijn dat er 783. Daarna zet een lichte daling in tot 767 in 2008. Maar het aandeel van de pastoraal werkers blijft indrukwekkend. In 1975 vormen zij slechts 3% van alle pastores, inmiddels is dat opgelopen tot 40%. Hun aandeel is vooral snel toegenomen in het categoriale pastoraat. Dat ‘draait in hoofdzaak op pastoraal werkers’. Daarbij komt nog dat het aantal katholieken per pastor (pastoors en pastoraal werkers) enorm is toegenomen; van 1.687 in 1975, tot 3.736 in 2008.

Het is overduidelijk: de pastoraal medewerker is onmisbaar. Zulehner maakt duidelijk dat het in Duitsland, Oostenrijk en Zwitserland niet anders is.

d. Voorwaarden voor een positieve ontwikkeling

Vier voorwaarden. Nu weer terug naar de bijdrage van Willem Putman die mij, zoals gezegd, een structuur biedt waarin ik de verschillende bijdragen kan plaatsen. Hij beperkt zich niet tot het schetsen van de ontwikkeling, maar gaat ook in op de vraag onder welke voorwaarden het ambt (van pastoraal werker) zijn betekenis voor de kerkgemeenschap kan behouden. Hij noemt er vier:

- 1) een valide theologische en kerkjuridische onderbouwing,
- 2) ruimte voor bezinning en reflectie (oppassen dat we niet opgeslokt worden door het dagelijks werk),
- 3) open communiceren met, en respect voor elkaar (het klimaat, zo vat ik dat maar even samen) en
- 4) een nieuwe stijl van leiding geven (niet van bovenaf, op grond van een formele machtspositie).

Vier mogelijke grondslagen. Ton Meijers en Henk Witte gaan in op de eerste voorwaarde. Hun verhandeling gaat over de ‘theologische

en canonieke grondslag van de pastoraal werker'. Zij beschrijven daarin enkele pogingen die zijn ondernomen om de pastoraal werker theologisch en canoniek een basis en een plaats geven. De ministeriële weg (zo genoemd naar het motu proprio *Ministeria quaedam*, waarin alle bedieningen ministeria worden genoemd) bleek een doodlopende weg. De pastoraal werker wordt namelijk niet gezien als een nieuwe bediening. De tweede weg, de laïcale weg, poogt de positie en taak van de pastoraal werker niet negatief te funderen (op de status als niet clericus), maar positief in het doopsel waarmee men in Christus is ingelijfd. Deze weg is toch niet echt enthousiast ingeslagen, ook omdat zo de eigenheid van de pastoraal werker tot andere leken, niet uit de verf kwam. Ook de poging om hem en haar te funderen in professionaliteit gaf niet een bevredigende oplossing. Professionaliteit geeft wel een antwoord op een hoe-vraag, van de pastoraal werker, niet op een waarom-vraag van deze functie. Maar er is een vierde weg die weliswaar nog onvoldoende is uitgewerkt, maar wel perspectief biedt: de sacramentele weg. Deze weg bouwt voort op het doopsel, en wordt door hen dan ook aangeduid als 'meer precies een baptismale weg'. 'Als medege doopte onder de gedoopten neemt hij (de pastorale werker JH) deel aan de zending van Christus naar de mensen'. Ook wordt een verbinding gelegd met de roeping van Godswege. De interne roeping (van een persoon door God) kan een kerkelijke inbedding krijgen als de kerk die roeping binnen de kerkelijke gemeenschap plaatst. 'Wat de pastoraal werker betreft, gebeurt dit door het geven van een pastorale zending', waaraan zij ook gezag ontleent. De tweede voorwaarde (ruimte voor bezinning en reflectie), kan op algemene instemming rekenen. Van vicaris Schoenmakers tot Rein Nauta. De vraag blijft natuurlijk hoe dat gerealiseerd kan worden bij de toenemende werkdruk.

Open communicatie en de gemeente als systeem. De derde voorwaarde wordt concreet gemaakt in de bijdrage van Jan van Diepen en Jan van Bruggen, waar ik al iets over zei. Zij maken een opzet voor een dialoog over roeping en ambt, tussen priesters en pastoraal werkers. Interessant is vooral de start. Zij gaan niet uit van de verschillen in roeping, maar van

de gemeenschappelijke roeping. Die vinden zij verwoord in de tekst van de Amerikaanse bisschoppen over het dienstwerk van leken '*Co-Workers in the Vineyard of the Lord*'. Hierin wordt de 'zaak van het evangelie voorop gezet'. 'Zowel de priester als de pastoraal werker is onder dat "gezag" gesteld' (176).

Hoe het gesprek in de praktijk verloopt moet nog blijken. Terzijde veroorloof ik mij de opmerking dat open communicatie niet kan in een autoritaire structuur. De leiding van een dergelijke organisatie houdt niet van openheid maar van volgzzaamheid. En de leden van die organisatie passen wel op zich te laten zien. Dat geeft alleen maar ellende. Je promotiekansen zijn in ieder geval voorbij. Ik vraag mij af of in deze bundel het systeemkarakter van ook de kerkelijke geloofsgemeenschap, wel voldoende gezien wordt. Wat ook in onze zogenaamd geïndividualiseerde samenleving nog al eens vergeten wordt is de simpele waarheid dat een dozijn meer is dan twaalf. Uiteraard is er niet alleen een verband met de structuur, maar met het hele systeem als zodanig. Open communicatie, leiding als dienst en gemeenteleden als subjecten, bloeien op in een vertrouwensvolle gemeente. Zij zijn Fremdkörper in het systeem van de angstig bezorgde kerk.¹

Vrijmoedig commentaar

Ik heb in het begin van mijn bijdrage al even gezegd dat ik het niet eenvoudig vind als protestant te reageren op dit boek. Laat ik mijzelf enige ruimte verschaffen door te zeggen dat ik de katholieke kerk zeker niet altijd lief vind, maar haar wel lief heb. Ik hoop dat vanuit die verbondenheid mijn opmerkingen worden geïnterpreteerd. Ik beperk mij tot het naar voren halen van vier thema's die in de bijdragen genoemd worden en naar mijn mening voor de toekomst van belang zijn. Over elk thema formuleer ik een stelling. Zo hoop ik de verdere discussie van dienst te zijn.

Thema 1: Voor de toekomst van de pastoraal medewerker is een helder profiel van belang. Hoe zal de toekomst van het beroep van pastoraal werker er uitzien? Dat dit ambt een blijvertje is lijkt mij uit de artikelen uit binnen en buitenland wel duidelijk. Hun bijdrage is onmisbaar. Maar hoe zal hun functie er uitzien? Een helder profiel is noodzakelijk,

stellen verschillende auteurs, maar zij maken niet duidelijk hoe dat er uitziet. Dat ligt ook voor de hand omdat dit van vele factoren afhankelijk is: de rolverwachtingen van bisschoppen en parochianen, de rolopvattingen van de werkers (die overigens sterk van elkaar verschillen zoals Zulehner duidelijk maakt), de vrees voor sancties, persoonskenmerken, het type gemeente, en laten we dat niet vergeten, de situatie. Daarmee bedoel ik niet alleen de opvattingen van de bisschoppen, die overigens sterk van elkaar verschillen zoals Kees de Groot duidelijk maakt. Hij ziet in de realiteit namelijk drie patronen: het verdelingsmodel (elke pastor heeft een geloofsgemeenschap waar hij de 'eerst aanspreekbare' is), het profileringsmodel (de nadruk ligt op specialisatie van de teamleden), het aanvullingsmodel (de priester staat centraal, de pastoraal werker heeft een aanvullende rol).

Maar 'de situatie' speelt ook een rol in die zin dat allerlei omstandigheden er toe kunnen leiden dat de pastor dingen doet waarvan zij zelf vindt dat die niet tot haar taak behoren. Dat wordt in de bijdrage van Zulehner door een pastor treffend als volgt verwoordt: "Als ik het werk niet doe, gebeurt het niet". En dat kun je natuurlijk niet maken. Vandaar. Omdat het feitelijke rolgedrag door zoveel factoren wordt beïnvloed is het geen wonder dat als iemand zich waagt aan het schetsen van een profiel van de werker dat wel heel algemeen wordt. Zoals in de bijdrage van Nauta. Overigens las ik daarin tot mijn verbijstering dat hij de functie van pastor bestempelt als in wezen een hermeneutische functie. 'Hun eigenheid is het bieden van inzicht en visie, het scheppen van interpretatiekaders voor het duiden van wat gebeurd is en nog zal geschieden' (102). Vanuit die optiek onderstreept hij het belang van dogmatiek en exegese. Daartegenover wil ik met klem stellen dat het pastoraat naar haar wezen een hermeneutische én een agogisch moment omvat². Zo is dat door de grondleggers van de moderne praktische theologie ook beklemtoond, waarbij ik denk aan auteurs als Jaap Firet, Rob van Kessel, Frans Haarsma en anderen.

Hoe het profiel er uitziet, eventueel zou moeten zien durf ik dus niet te zeggen, daar hier zoals gezegd, vele variabelen een rol

spelen. Maar er zijn wel een paar essentialia te noemen waaraan de functie van pastor ongeacht tijd en situatie moet voldoen.

Daarover gaat mijn eerste stelling.

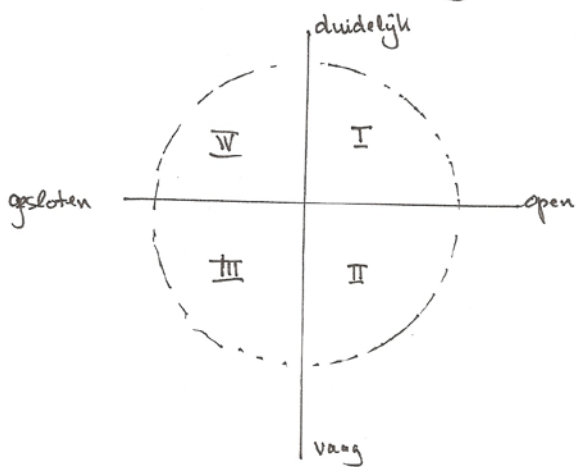
Stelling 1: Wat er ook moge veranderen, tot het profiel van de pastores behoort dat zij als opdracht, ja als missie hebben (groepen) mensen te helpen om te komen tot verstaan (hermeneutisch moment) én tot verandering (het agogisch moment). Ongeacht de sector waar zij werken. Hetzij in de territoriale parochie, hetzij in een deelleven (leger, gevangenis, ziekenhuis, rafelrand van de samenleving).

Onopgeefbaar. Vergis ik mij niet dan is dit besef vaak sterker ontwikkeld bij HBO theologen dan bij academische theologen.

Thema 2: Er is een verband tussen profiel van de pastor en het type parochie.

Een van de factoren die het profiel van de pastor bepalen is het type gemeente waar zij werken. Verschillende auteurs voegen daaraan toe, dat de pastoraal werker vooral floreert in de open kerk. Zo stelt de redactiecommissie in een nawoord dat de pastoraal werker op zijn best in die context functioneert (210). Dat was eerder in de bundel al beweerd door Stefan Gärtner, die bij de open kerk overigens wel een gevaar ziet. 'Men kan zich bijvoorbeeld afvragen of deze openheid niet ten koste gaat van de inhoudelijke profilering of van de oriëntatie op God' (203). Blijkbaar zijn voor hem openheid en duidelijkheid de twee uiteinden van één continuüm. Plastisch is dat voor te stellen als een lijn, waarop helemaal links staat 'openheid' en helemaal rechts 'duidelijkheid'. En dat betekent: een beetje meer van het ene impliceert een beetje minder van het andere. Het is als met water en wijn. Alle parochies zijn op die lijn te plaatsen. Maar dat is een misverstand. Het gaat niet om één continuüm, maar om twee continua. Het ene continuüm is voor te stellen als een horizontale lijn met als uiteinden: gesloten en open. De andere lijn (laten we die tekenen als een verticale lijn) heeft als uiteinden: vaag (onderaan) en duidelijk (boven aan). Als we die twee in een figuur onderbrengen, krijg we als het ware een klok met vier kwartieren waarop je kunt zien hoe laat het is.

Figuur: Typen gemeenten op basis van de mate van openheid en duidelijkheid

Dit beeld maakt ook duidelijk dat er binnen elk kwartier meerdere posities zijn. Kwartier I omvat de parochies die open zijn en een duidelijk profiel hebben. Die noem ik de gastvrije parochie.

Kenmerkend voor gastvrijheid is immers ruimte maken voor anderen én jezelf laten zien; vrijheid en confrontatie. In kwartier II behoren de parochies die open zijn maar geen duidelijk profiel hebben. In kwartier IV plaats ik de parochies die duidelijk zijn (zij hebben een eigen profiel), en zijn gesloten voor anderen. In kwartier III behoort de parochie van Laodicea (Openbaring 3:14) en haar huidige zustergemeenten. Elk kwartier heeft haar eigen pastor. Heitink onderscheidt drie typen pastoraat⁴: kerugmatisch pastoraat (verkondigend), therapeutisch pastoraat (bijvoorbeeld de 'pastoral counseling movement') en het hermeneutisch pastoraat, dat anders dan het woord doet vermoeden, zowel een hermeneutisch als een agogisch moment heeft. We kunnen ook zeggen dat dit laatste type zowel 'de mens' als de 'zaak' het volle pond geeft. Deze drie soorten pastoraat kunnen respectievelijk geplaatst worden in de kwartieren: IV, II en I. En kwartier III? Daar is geen pastor te bekennen. Hooguit de pastor die op weg is naar de bremstruik (1 Kon.19,4) en die, nou ja niet direct begeert te sterven (zoals Elia), maar zich wel aan alles onttrekt. Hij heeft het helemaal gehad. Het zal zijn tijd wel duren. Analooq aan deze drietrap kunnen we in gemeenteopbouw (in de betekenis van oikodomiek) drie werkers onderscheiden: de inhoudelijke expert (kwartier IV), de

procesbegeleider (kwartier II) en de leermeester die spreekt als een leerling, en die ook wel getypeerd wordt als vroedvrouw (kwartier I). Soortgelijke typen zien we ook bij andere werkvelden zoals het vormings- en toerustingswerk.

Stelling 2: Afhankelijk van het type gemeente kan de rol van pastoraal werker drie gestalten aannemen: expert, procesbegeleider, vroedvrouw.

Thema 3. Een werkverdeling tussen pastoor en pastor op grond van 'binnen en buiten' leidt tot niets.

In hun nawoord schrijft de redactiecommissie: 'Een verdeling waarbij de priester primair binnen de kerk functioneert en de pastoraal werker vanuit de kerk naar buiten en van buiten naar binnen is te simpel'. Ik wil dat graag positief formuleren, en wel als volgt: elke pastor dient betrokken te zijn op de hele kern van het gemeente-zijn. Die kern bestaat uit drie met elkaar verbonden dimensies, die ik met Zuhlehner aanduidt als: Mystiek, Koinonia en Diaconia. Zij zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Verzelfstandigen zij zich, dan verliezen zij alle drie hun karakter⁵. Mystiek wordt, losgekoppeld van Diaconia en Koinonia een 'feel good' spiritualiteit. Diaconia zonder Mystiek en Koinonia wordt filantropie. En als Koinonia op zichzelf komt te staan, verwordt zij tot een vriendenkring, die naar haar aard gesloten is. Het gaat om deze drie, om deze drie in hun samenhang. Waar mensen samenkomen en zich richten op deze drie ontstaat kerk. Dat geldt voor elk samenkomen: de kleine groep, de territoriale parochie, de parochie in de deellevens, en evenzeer voor de beweging, zowel orden, actiegroepen en verenigingen zoals bijvoorbeeld de Vereniging van Diaconessen (opgericht in 1836). Deze ziet als haar missie: dienst aan God, dienst aan de zieken en dienst aan elkaar. Alle drie essentialia zijn weer present en ook nog in de juiste volgorde: Mystiek, Diaconia en Koinonia. Naar haar juridische vorm een vereniging, maar ecclesiologisch een kerk. Het onderscheid tussen wijkparochie en beweging zit niet in de dimensie waarop zij zich richten, maar in de radicaliteit.

Samenvattend. Een pastor mag eerst pastor heten als zij en hij betrokken is op deze kern,

de hele kern. En als dat niet kan op de manier zoals dat moet, dan maar op een andere manier. Zo als Rieke Mes zegt in haar interview: 'Het heeft geen enkele zin om te blijven zeggen hoe jammer het is dat we zoveel niet mogen, we moeten dat juist gebruiken om nieuwe vormen te bedenken' (76).

En waar mensen samen komen in gerichtheid op deze hele kern, ontstaat kerk. Een werkgroep wordt een kerkgroep, een kerkje binnen de kerk. 'Ecclesiola in ecclesia', zoals de oude kerk dat uitdrukte.

Betrokkenheid op de hele kern is dus essentieel. Dat wil niet zeggen dat die drie vanaf de aanvang present moeten zijn. Het moet soms groeien. De eenheid impliceert ook niet dat alles in de liturgie gebracht moet worden. Het betekent omgekeerd de liturgie in alles brengen. Beide gezichtspunten komen we tegen bij Titus Schlatmann (oude wijken pastor) die zegt. 'Als onze praktijk gecombineerd zou kunnen worden met een plek om te vieren, als er een verbinding gelegd zou kunnen worden tussen wat uit deze mensen komt en de traditie, het gebed en het ritueel, dan zou dat onbetaalbaar zijn' (98).

Kerk in de deellevens. Op een bijzondere manier komt deze thematiek naar voren in de bijdrage van Corry van Straten. Ik haal er één punt uit: de verwaarlozing, zo niet achterstelling van de kerk in een niet territoriale setting - in haar geval de geestelijke gezondheid - door het kerkbestuur. Dat is al een oud probleem. De territoriale gemeente heeft in de opvatting van kerkbesturen (RKK en PKN) een meerwaarde. Die indruk wordt versterkt doordat gesproken wordt van bijzonder pastoraat. Waarom is het werken in een wijk van Arnhem-Zuid, 'gewoon' en het werken in een 'prachtwijk' in Arnhem-Zuid 'bijzonder'? Bovendien wordt deze presentie van de kerk, ook nog getypeerd als pastoraat, terwijl alle belangrijke werkerreinen - kringenwerk, individueel pastoraat, werken met groepen, liturgie, hulpverlening/diaconie - in deze deellevens aanwezig zijn. Dat blijkt ook uit de interviews met de pastores die werken in de rafelrand, het leger, de gevangenis en hier ook in de geestelijke gezondheidszorg. Het is dus duidelijk: het gaat hier niet om een *werksort*, maar om een *kerksort*. Ik zie Corry van Straten niet als een verdwaalde pastor die zich in een eenzaam

avontuur heeft gestort, ongeveer los van de kerk, maar als kerkplanter. Overigens wel tamelijk geïsoleerd van de andere soorten kerk, zoals de territoriale parochies. Ook mag zij zich niet verheugen in grote aandacht van de bisschop die haar deze zending heeft gegeven. Je zou toch zeggen dat het een typische taak van de bisschop is haar op te zoeken, haar te bemoeiden, naar haar te luisteren, ook als zij vertelt dat het niet eenvoudig is de ambtelijkheid van haar werk te bewaren (149) én van haar te leren. Het zou niet alleen voor haar, maar ook voor de territoriale parochies van belang zijn als zij met elkaar in een bezielde verband geplaatst zouden worden. Als zij elkaar zouden erkennen als onmisbare delen van het ene Lichaam: het Lichaam van Christus. Roept dat beeld daartoe niet op?

Ik vat dit alles samen in een stelling
Stelling 3a : Pastoraat is naar haar wezen betrokken op alle drie dimensies van de kern van het gemeente-zijn: Mystiek, Diaconia en Koinonia.

Stelling 3b: Waar dat gebeurt worden werksorten, kerksorten.

Thema 4. Kerkopbouw in een deprimerende situatie.

De wind en de stand van de zeilen. Wat mij bij het lezen van deze bundel als protestant opvalt, is dat in alle bijdragen (uitgezonderd die van de protestant Nauta) het Tweede Vaticaans Concilie prominent aanwezig is. Dat maakt nog eens de geweldige impact van dit gebeuren duidelijk, vooral ook de hoop die het wekte en het diepe verlangen naar vernieuwing dat daaruit sprak. Maar het heeft ook het gevaar in zich dat we blijven hangen in heimwee en gevoelens van teleurstelling, in wat Willem Putman typeert als resignatie. Dat is op zich te begrijpen want de situatie is dramatisch. We moeten die realiteit onder ogen zien. En vooral niet verdoezelen met opmerkingen als, 'We hebben het ergste nu wel gehad', of nog mooier: 'Jezus werd ook buitenkerkelijk'. Ook niet proberen onszelf moed in te spreken met motto's zoals dat waar het missionair team van de PKN mee op stap gaat: 'De wind steekt weer op!' Wat betekent dat? Heeft de Geest een poosje liggen slapen en ontwaakt Zij nu weer? Volgens mij heeft het aan wind nooit ontbroken, maar stonden en staan onze zeilen verkeerd. Ik waardeer hun bedoeling - de

vermoeide vrijwilliger een hart onder de riem te steken - maar ik laat me daardoor niet troosten.

Ik voel mij daarentegen het meest thuis bij de typering van Ernest Henau ⁶ die in zijn afscheidscollege de huidige situatie van de kerk typeert als ballingschap. Dat beeld doet recht aan de gevoelens van mensen en schept ook ruimte om verdriet een plaats te geven. En er is verdriet. En daar is reden toe. Ik zeg dat uiteraard niet om in het verdriet te blijven hangen, maar wel om dat volwassen onder ogen te zien. Zoals de synode van de EKD dat onomwonden deed toen zij sprak van een dubbele erosie 'an den Rändern und im Zentrum'. Geen spoor van de bekende onzin: de kwantiteit vermindert, maar de kwaliteit neemt toe. Kerk in ballingschap. Dat impliceert niet het trieste einde, maar kan ook een nieuw begin betekenen.

Een vierde fase? Willem Putman onderscheidt zoals we zagen drie fasen. De derde typeert hij met het woord resignatie. Ik denk en hoop dat er een vierde is. Een fase waarin vertrouwen op God centraal staat (Henau, 2006, 19).

Wat ik graag als thema naar voren wil brengen is de vraag of er in deze deprimerende situatie een weg (= methode) is die hierbij past. Die zo ook energie losmaakt en die ons hoopvol en met vertrouwen, ondanks alles, op weg doet gaan. Die weg is er. Daarover tot slot een paar opmerkingen. Om die weg des te scherper te doen uitkomen schets ik eerst nog even een meer bekende route.

Er worden in de praktijk twee wegen bewandeld om tot vernieuwing te komen. Allereerst de weg waarop we pogen via het aanpakken van problemen tot vernieuwing te komen (Problem Solving). Dat is de gebruikelijke route. Die is afgekeken van de arts die werkt volgens de drieslag: Waar zit de pijn? Waardoor wordt die veroorzaakt? Wat doen we er aan? Dat is tot heden het meest bewandelde pad, in alle sectoren van de samenleving. Ook in gemeenteopbouw. Soms is die weg ook noodzakelijk. Maar het is ook een risicovolle weg. Het gevaar bestaat namelijk dat door in te zoemen op problemen het beeld van de kerk steeds negatiever wordt en dat de energie om op weg te gaan, wegvloeit.

Daarom is het goed erop te wijzen dat er ook een andere weg is: een weg die hoop en

vertrouwen uitstraalt, de weg van het waarderend opbouwen (Appreciative Inquiry, voortaan AI). Door mij graag aangeduid als de weg van het vertrouwen op God en mensen. Die weg is veel belovend. Zij heeft twee kenmerken die haar zo boeiend en effectief maken.

Ten eerste de *waarden* waarvan uitgegaan wordt. Het is zeer frappant dat die waarden dezelfde zijn als die welke centraal staan in de praktische theologie:

- waarden van wat er allemaal goed gaat, waar Paulus ons al toe opriep (Filipp. 4,8),
- respect voor mensen (hen niet zien als adressanten maar als participanten; niet als objecten, maar als subjecten; de Bijbel gaat nog een stap verder en noemt de zogenaamde 'gewone mensen' leden van het 'koninklijk priesterschap'),
- leiding als dienst,
- het gesprek als het legitieme en effectieve voertuig om te komen tot verheldering (hermeneutisch moment) en tot verandering (het agogisch moment). Firet noemde het gesprek zelfs het model voor alle kerkelijke bedieningen ⁷
- de verhalen van mensen, *alle* mensen, serieus nemen (past ook bij de typering van de gemeente als 'verhaalgemeenschap').

AI gaat uit van het positieve in mensen en groepen, zoals geloofsgemeenschappen, en roept dat zodoende ook op. De kerk zit hier te midden van alle toestanden ook op te wachten. Het tweede boeiende kenmerk van deze weg is dat die waarden de gang van het *proces* bepalen. Dat gaat haast vanzelf. Het uitgangspunt van het 'waarderen van het positieve' bijvoorbeeld wordt direct al concreet gemaakt in de formulering van het thema waaraan gewerkt gaat worden. Dat luidt in deze weg bijvoorbeeld niet: 'Hoe kunnen we de teruggang in de kerkbezoek tegen gaan?' Die vraag heeft bijna als vanzelf al vervolgstappen: Wat zijn dan de tekorten? Waardoor zijn die ontstaan? En: Wat doen we er aan? Zo zitten we voor we het weten op de weg van de 'Problem Solving'.

Maar bij de weg van de waarderende opbouw, zou het thema bijvoorbeeld kunnen luiden: Hoe kunnen we werken aan inspirerende kerkdiensten? Dat positief gestelde thema bepaalt de hele procesgang. Vanaf de eerste stap. Die zou hier bijvoorbeeld kunnen luiden:

Vertel elkaar eens over een kerkdienst die u meegemaakt hebt, waarvan u zei: Dát hadden mijn kinderen nu eens moeten meemaken? Daarmee worden positieve verhalen opgeroepen. Die worden elkaar toevertrouwd. Dat leidt als vanzelf tot de volgende stap: Welke factoren in onze verhalen maakten onze ervaringen zo positief? Daar wordt dan op voortgebouwd.

Die positieve verhalen zijn er en die bepalen de sfeer en corrigeren het vaak eenzijdig negatieve beeld van kerk. Daardoor ontstaat positieve energie. Mensen ademen op. Dit is maar een voorbeeld. We kunnen het ook uitwerken voor het thema dat in deze bundel zo'n grote rol speelt: teamvorming van priesters, diakens en pastoraal medewerkers. Ook de andere waarden worden op deze weg automatisch gehonoreerd. Mensen worden gezien als subject, niet als object, als participant, niet als adressant, de weg gaat ervan uit dat mensen begaafd zijn = een bijdrage kunnen leveren voor de opbouw van de kerk. Deze en andere waarden zijn hier geen Fremdkörper, die gemakkelijk worden afgestoten, maar constitueren de weg. Om misverstanden te voorkomen zeg ik nog even dat het hier niet primair gaat om een techniek, om een serie handgrepen, maar om een houding. Een houding waaruit vertrouwen spreekt.

Ik zou er graag meer over willen zeggen, maar daarvoor ontbreekt de ruimte. Daarom wijs ik maar op mijn boekje *'Kerkvernieuwing... een uitdaging'*⁸. Dat is bijna onfatsoenlijk, maar mijn excuus is dat dit het enige theologische boek in Nederland is waarin deze *methode* en het daarmee harmoniserende *model* van gemeente-zijn (de vertrouwensvolle gemeente) beschreven wordt. Ik heb het hier over de kerk en AI. In de wereld van de organisatie ontwikkeling als zodanig is er natuurlijk al eerder over geschreven. Ik wijs bijvoorbeeld op het handboek van Robbert Masselink⁹. In andere landen is de situatie anders, bijvoorbeeld de USA. Daar bewandelden pastorale werkers zoals Susan Star Paddock en Sue Annis Hammond deze weg al veel langer. Die is ook naar hun mening niet alleen effectief, maar ook legitiem. Susan Star Paddock spreekt zelfs van 'compatibility' van deze weg met 'de Catholic Church'¹⁰. Ik zou

het fantastisch vinden, als de VPW zich verder in deze methode ging verdiepen. Met misschien als climax dat de VPW samen met bijvoorbeeld het WKO en Leve de Kerk, hen voor een bezoek aan Nederland zouden uitnodigen.

Stelling 4: De weg van de waarderende opbouw is de weg van de toekomst.

Theologische uitgangspunten vormen hier geen vroom voorafje, die we met een 'En nu ter zake' achter ons laten. Zij constitueren deze weg.

VPW: Hartelijk gefeliciteerd met uw jubileum en vrolijk en met vertrouwen verder op weg naar een vierde fase.

* Met dank aan Leen van Doorn voor zijn kritische opmerkingen.

Noten:

1. Voor een uitwerking van deze typen zie: Jan Hendriks, *Kerkvernieuwing... op weg gaan met visie en vertrouwen*, hoofdstuk 7.
2. Jaap Firet, Het krachtveld van de pastorale dienst; In: *Praktische Theologie*, 1983/5
3. Zie de Special van het tijdschrift Mariënborg, december 2009. Jan Hendriks, *De kerk als gastenhuis en herberg*, 2^e dr.
4. Gerben Heitink, *Pastorale zorg. Theologie, differentiatie, praktijk*. Kampen, 1998
5. J.C. Hoekendijk, *De kerk binnenste buiten. Keuze uit zijn werk door L.H. Hoedemaker en P. Tijmens*, Amsterdam, 1964. De consequenties daarvan worden voor de werkvelden en de activiteiten van de kerk geschetst in hoofdstuk 5 van: Jan Hendriks, *Kerkvernieuwing... op weg gaan met visie en vertrouwen*, 2010
6. Ernest Henau, *Hoe kunnen wij zingen op vreemde grond*. Over de kerk als minderheid. Titus Brandsma Instituut, 2006
7. J. Firet, De plaats van de praktische theologie binnen de theologische faculteit. In: J. Firet, *Spreken als een leerling. Praktisch-theologische opstellen*. 1987.
8. Jan Hendriks, *Kerkvernieuwing... op weg gaan met visie en vertrouwen*, 2010. Centraal daarin staat het vertrouwen, als bepalend voor de methode (AI) en voor het model (de vertrouwensvolle gemeente, of met een begrip van Erik Borgman, de zorgeloze gemeente). Zie ook: Chris 't Mannetje, *Waarderen veranderen*. In: 'Nieuwsbrief' uitgave van het WKO, maart 2010.
9. Robbert Masselink, Rombout van den Nieuwenhof, Joep C de Jong, Annemarie van Iren, *Waarderen organiseren. Appreciative Inquiry: co-creatie van duurzame verandering*. 2008.
10. Susan Star Paddock, *Appreciative Inquiry in the Catholic Church*, 2003.

Wat nou projecten

Menco van Koningsveld

Wie het boek “Projectmatig werken” van Leida Schuringa als praktijkboek gaat gebruiken heeft een prima handleiding in handen. Schuringa voert je stap voor stap en met de nodige informatie en hulpmiddelen door het hele proces van een project. Omdat zij een handleiding heeft geschreven voor professionals die werkzaam zijn bij bijvoorbeeld welzijnsinstellingen, lokale overheid en educatieve centra, is haar handleiding in kerkelijke kring veel beter bruikbaar dan menig ander, die geschreven is voor de ‘profit-sector’. Kortom: een aanrader voor kerkelijke werkers die hun projecten serieus en verantwoord willen aanpakken.

Karakter van het boek

Het boek is bedoeld als handleiding voor hen die zaken projectmatig gaan aanpakken. Een echt werkboek dat je systematisch door alle fasen van het proces voert. Pastores die betrokken zijn bij de opbouw van de geloofsgemeenschap, of bijvoorbeeld diaconale werkers die diaconale projecten willen opzetten, kunnen aan het boek veel steun hebben. Voor kerkelijk opbouwwerkers is het even oppassen geblazen. Het is immers niet hun taak zelf projecten te ontwikkelen en uit te voeren. Zij zijn gespecialiseerd in het begeleiden van processen van kerkopbouw, die natuurlijk wel als projecten kunnen worden opgezet. Maar het boek van Schuringa is voor hen niet zozeer een handleiding voor het opzetten en uitvoeren van projecten, als eerder een ‘praktisch leerboek’ waarmee zij anderen in de praktijk kunnen leren projectmatig te werken. En ook daarvoor is het erg geschikt. Naast procesbegeleiding en de daaraan gerelateerde doelen zouden kerkelijke opbouwwerkers met dit boek een belangrijk vormingsdoel kunnen dienen. Dat is te meer van belang nu zich ook binnen het kerkelijk werk de trend lijkt voor te zetten, om zoveel mogelijk vernieuwende activiteiten in projecten te formuleren, waarvoor dan externe geldverstrekkers kunnen worden gezocht. In het sociaal cultureel werk geldt inmiddels het adagium: ‘wie goede projecten weet te ontwikkelen heeft de toekomst’. In het kerkelijk werk zou de komende jaren wel eens kunnen gaan gelden: “wie goede pastorale projecten weet te ontwikkelen, genereert middelen om ze te realiseren”.

“Tweetrapsraket”

Schuringa kent zeven uitgangspunten voor het

gebruik van haar werkmodel voor het ontwikkelen van projecten. Onder die zeven uitgangspunten wordt aan probleemoplossing een centrale plaats toegekend. In de beschrijving van haar werkmodel vindt men dan ook veel van het bekende P.S.-model terug. Je oriënteert je op een probleemsituatie en maakt een goede analyse, formuleert en definieert het probleem (ongewenst - gewenst), ontwikkelt een goede doelstelling en een strategie hoe je de zaken gaat aanpakken, en maakt een plan van aanpak.

Schuringa onderscheidt vier fasen in het proces: 1. Oriëntatiefase - 2. Definitiefase - 3. Strategiefase - 4. Ontwerpfase. De cyclus moet tweemaal doorlopen worden. De eerste maal met de initiatiefnemers van het project. Die eerste ‘trap’ leidt tot een projectopdracht, een behoorlijke projectomschrijving die als aanvraag voor subsidie van derden kan gelden. De tweede maal moet de cyclus geheel worden herhaald met de projectgroep. Die ‘tweede trap’ leidt tot een uitgewerkt projectplan. Omdat elk project deze ‘twee trappen’ moet doorlopen noemt Schuringa haar aanpak wel een ‘tweetrapsraket’.

Nadat in de ‘tweede trap’ een projectplan is uitgewerkt met mijlpalen, sleutelactiviteiten en beheersaspecten, kan worden overgegaan tot het uitvoeren van het project. In die uitvoering onderscheidt Schuringa vier belangrijke punten:

1. Voorbereiding en het opstellen van draaiboeken;
2. Realisatie, door middel van sleutelactiviteiten en het formuleren van mijlpalen;
3. Het monitoren van het projectproces en het bijsturen op basis van de voortgang;

4. Eindevaluatie, het gaat daarbij om de vraag naar de resultaten en de effecten van het project.

Schuringa besteedt afzonderlijk aandacht aan de nazorg, een aandachtspunt dat in het drukke kerkelijke werk nogal eens wordt vergeten, zo is mijn ervaring. Toch werkt zij dit onderdeel als een belangrijk onderdeel verder uit op de punten: reguliere invoering van de resultaten en effecten van het project, mogelijke ideeën en suggesties voor een follow-up, en een afronding door middel van een goede eind-rapportage. Vooral het eerste punt is erg belangrijk. Nogal eens worden met projecten goede resultaten gehaald, maar wordt er onvoldoende aan gewerkt die ook continuïteit te geven in de reguliere (staande) organisatie.

Interessante aandachtspunten

De handleiding wijst op een paar, ook voor ons werk, interessante punten. Zo is het van belang om vooraf na te denken over de context. Daarbij spelen vragen een rol als: 'wiens visie bepaalt eigenlijk het beleid? En welke visie wordt bij het project gehanteerd? Hoe verhouden die zich? Hoe wordt er eigenlijk binnen de geloofsgemeenschap tegen het project aangekeken? In de praktijk van kerkelijke werkers komt het nogal eens voor, dat visies niet worden gedeeld en in de gemeenschap zelf heel verschillende verwachtingen leven, als het gaat om de resultaten van een project.

Verder wijst Schuringa ook op het belang van de cultuur voor succesvol projectmatig werken. Zij beschouwt rol- en persoonsgebonden culturen als 'projectonvriendelijk'. Op grond

van eigen ervaringen en cultuuronderzoek in verschillende parochies op basis de uitgangspunten van Quinn (Cameron/ Quinn 2005), is in geloofsgemeenschappen een 'familie-cultuur' heel vaak de overwegende cultuur. Met de opmerkingen van Schuringa in het achterhoofd zou ons dat in ieder geval gespitst moeten maken, als we projecten helpen ontwikkelen.

En ten slotte gaat het om de vraag naar het type probleem. Hoe belangrijk is dat eigenlijk, en welke reikwijdte heeft het probleem? Zijn mogelijke oplossingen van het onderhavige probleem wel haalbaar? Als voor de oplossing samenwerking nodig is, is zo'n samenwerking dan wel mogelijk? Ook dit punt vraagt in onze kringen om een moment van reflectie en overweging, voordat tot een project wordt besloten. Zo zijn sommige problemen eenvoudigweg niet oplosbaar anders dan bijvoorbeeld (in katholieke kring) samenwerking met een bisdom.

Hulpmiddelen in de verschillende fasen

In de oriëntatiefase, die in het teken staat van de vraag "wat is voor wie, waarom een probleem", stelt Schuringa het gebruik van een integrale analyse op basis van de vier kwadranten van Ken Wilber voor. Wie daarover nog wat meer achtergrond wil lezen, kan het artikel "Spiral Dynamics" van Klokhuis-Corsten (docent organisatiekunde Fontys Hogeschool) downloaden. Verder vind je ook een samenvatting van het model van Wilber op www.kenwilber.com in het artikel "A summary of my psychological model". Schuringa gebruikt het model vooral om tot een integraal overzicht te komen van de voorafgaande situatieanalyse, positieanalyse en probleemanalyse. Bij de casus die in het boek als illustratie wordt gebruikt, blijkt het model van Wilber goede diensten te bewijzen. De vier kwadranten zijn een matrix van de vier variabelen: binnenkant – buitenkant (over de horizontale as) en collectief - individueel (over de verticale as).

Daaruit ontstaan vier gebieden:

1. Innerlijke beleving
2. Eigenschappen/gedrag
3. Cultuur, waarden, normen
4. Systemen, procedures, structuur.

Het probleem wordt uitgewerkt naar die vier onderscheiden gebieden.

Bij de definitiefase kan hetzelfde model van Wilber worden gehanteerd. In deze fase gaat het om een heldere en duidelijke formulering van de ongewenste en gewenste situatie. Daaraan gerelateerd worden zowel oplossingsgerichte resultaten geformuleerd, als educatieve resultaten. Voor de oplossingsgerichte doelen stelt Schuringa voor de gebieden: eigenschappen/gedrag en systemen / procedures / structuur als leidraad te gebruiken, terwijl voor de educatieve doelen innerlijke beleving en cultuur/waarden/normen kunnen worden gebruikt.

In de strategiefase, waar de vraag wordt beantwoord hoe je van de ongewenste in de gewenste situatie kunt komen, maakt Schuringa gebruik van de bekende krachtenveldanalyse (factorenanalyse) van Lewin. Verder van een netwerkanalyse om samenwerkingspartners en 'tegenstanders' in kaart brengen, evenals een duidelijk beeld van wie wat doet om dubbel werk te voorkomen. Tenslotte gebruikt zij in deze fase brainstorming om op nieuwe ideeën te komen en sluit daar bij aan met 'ontwikkelingsdenken'. Van dat laatste is het de bedoeling om een veelbelovend idee verder uit te werken, zodat het een bijdrage kan leveren aan het oplossen van de probleemsituatie.

Om tot een behoorlijke planning van sleutelactiviteiten te komen, maakt Schuringa gebruik van twee technieken, die bijdragen aan het halen van tussendoelen/mijlpalen:

1. Vooruit- en achteruit denken;
2. Metaplanmethode.

Bij vooruit- en achteruit denken tracht je vanuit de uitgangssituatie, dan wel de gewenste situatie, tussenstappen te bedenken die nodig zijn om een en ander te realiseren.

Bij de metaplanmethode organiseer je een brainstorming (via gele memovelletjes) waarbij zoveel mogelijk noodzakelijke tussenstappen worden opgeschreven, die later in de juiste volgorde worden geplaatst. Met deze methode is ook gemakkelijker zichtbaar te maken, wat moet worden beschouwd als 'kritisch pad' of als 'kritische paden'. Van de resultaten van die kritische paden zijn vervolgstappen in de uitvoering van het project afhankelijk.

Nadat de voorgaande fasen (tweemaal) zijn doorlopen, start de uitvoering van het project. Schuringa wijst erop dat ook de uitvoering zorgvuldige voorbereiding eist. Zij suggereert tot het maken van twee plannings:

1. Communicatieplanning
2. Uitvoeringsplanning naar fasen in de tijd.

Een communicatieplanning omvat de volgende onderdelen: participatieproces – leerproces – beslissingsproces - veranderingsproces. Een goede communicatieve planning is een open planning. Niet alles is al te overzien bij de aanvang van de uitvoering van het project. De planning kenmerkt zich vooral door het formuleren van hypothesen en mogelijkheden, dan het vastleggen van zaken die moeten gebeuren. De uitvoeringsplanning wordt gerealiseerd op basis van mijlpalen/tussendoelen die in de tijd worden gepland. Bij de uitvoeringsplanning worden tevens de benodigde middelen opgenomen, die nodig zijn om een bepaalde mijlpaal te halen. Op basis van de uitvoeringsplanning kan voor elk onderdeel nog een meer gedetailleerde planning worden gemaakt.

Projectbeheer, projectleiderschap, projectorganisatie

Goed beheer van projecten is een belangrijke sleutel tot succes. Voor de verschillende onderdelen van het beheer gebruikt Schuringa het bekende ezelsbruggetje GOTIKA. Geld, organisatie, tijd, informatie, kwaliteit en arbeidsomstandigheden zijn de zes aandachtspunten voor goed project beheer. De auteur biedt vervolgens een aantal hulpmiddelen om het beheer op de verschillende onderdelen te concretiseren. Voor het managen van een project bewijst vooral de Deming-cirkel (Plan, Do, Check, Act) goede diensten. Op basis daarvan komt Schuringa tot een bruikbare beheerscyclus, handig voor de betrokkenen bij een project om met regelmaat door te nemen.

De projectleider is de spin in het web. Zij stuurt het projectteam en andere betrokkenen bij het project aan. Haar functie is niet eenvoudig omdat zij vaak te maken heeft met een grote diversiteit aan belangen, voorwaarden en verlangens van zowel de direct betrokkenen bij het project, als vanuit de staande organisatie. In het kerkelijk werk zijn er nogal wat van die 'projectexterne

beïnvloeders'. In katholieke kring in ieder geval het kerkbestuur, de pastoor (als die niet zelf direct bij het project betrokken is), de deken, de vicaris, en het bisdom. Om nog maar te zwijgen van leden van de geloofsgemeenschap met uitgesproken opvattingen over 'hoe hun kerk eruit behoort te zien'! Voor een projectleider een waar mijnenveld van soms tegengestelde belangen, eisen en verlangens. Schuringa biedt de projectleider in ieder geval twee mogelijke benaderingen van het projectleiderschap. Het ene is het TOPOI model. Een model dat in 1999 werd gepubliceerd (Hoffman 1999) en was bedoeld als een pluralistische systeemtheoretische benadering van interculturele communicatie. Maar het kan de projectleider helpen de verscheidenheid aan inbreng en participatie goed te begrijpen, met elkaar te verbinden en op elkaar af te stemmen. Het tweede model is dat van Spiral Dynamics. Ik verwijs hier opnieuw naar het te downloaden artikel van Klokhuis-Corsten, dat ik al eerder noemde. Het model biedt de projectleider inzicht in de verscheidenheid waarmee mensen in het leven staan en hun waardesystemen op basis waarvan zij handelen.

Voor wat betreft de projectorganisatie: zelf vind ik altijd helderheid en duidelijkheid over de opdracht voor zowel opdrachtgever als opdrachtnemer van groot belang. Onduidelijkheid over zaken die het project aanbelangen bij zowel de opdrachtgever als de opdrachtnemer, kunnen de voortgang ernstig belemmeren. Een goede samenwerking tussen beiden en helderheid over ieders verantwoordelijkheid zijn belangrijke voorwaarden voor het goed volbrengen van het project. Natuurlijk is ook een goede samenstelling van het projectteam belangrijk, evenals aandacht voor het starten van het project. Ook aan die onderdelen besteedt de auteur kort aandacht.

Een paar kritische kanttekeningen.

Tot slot wil ik graag drie kritische kanttekeningen maken bij het boek. In de eerste plaats gaat het dan om de centrale plaats die de auteur toekent aan 'probleemoplossing'. In de meest recente ontwikkeling in het kerkelijk opbouwwerk wordt echter niet meer de nadruk gelegd op 'wat niet goed gaat en wat een probleem is', maar 'op wat goed gaat en versterkt moet worden'. Bij 'waardierend organiseren' (appreciative inquiry, AI) staat niet het denken

in het oplossen van problemen centraal, maar het waarmaken van een uitdagende toekomst, gebaseerd op de kwaliteiten en talenten van de organisatie. Op basis van 'waardierend organiseren' kan natuurlijk wel projectmatig gewerkt worden, maar dan verloopt het proces via andere fasen dan in het boek van Schuringa worden gehanteerd. Iemand die niet alleen wil werken met de nadruk op de problemen die zich voordoen, maar ook de mogelijkheid wil houden aan te sluiten bij de talenten en kwaliteiten van de geloofsgemeenschap, kan naast dit boek "Waardierend Organiseren", red. Robbert Masselink (2008, Nieuwerkerk aan de IJssel) aanschaffen. Zij vindt daarin een goede inleiding en handreiking om projecten via AI te ontwikkelen.

Vervolgens heb ik vragen bij de opzet van een 'tweetrapsraket'. Schuringa stelt voor de cyclus tweemaal te doorlopen. De eerste maal met de initiatiefnemers. Het doorlopen van de projectfasen moet leiden tot een projectbeschrijving die voldoende is uitgewerkt voor een subsidieaanvraag. Terwijl de projectfasen de tweede maal worden doorlopen met de projectgroep. Dat moet leiden tot het uitwerken van een projectplan. Ik zie daarin geen problemen zolang de initiatiefnemers maar dezelfde zijn als de leden van de projectgroep. Is dat niet het geval, dan kunnen gemakkelijk problemen ontstaan. Een van de belangrijkste punten waarover problemen kunnen ontstaan is de doelstelling het project. Het is immers niet goed denkbaar, dat doelstellingen die geformuleerd zijn voor het aanvragen van subsidie in de 'tweede trap' gewijzigd kunnen worden. Daarmee zouden de leden van de projectgroep geconfronteerd worden met een min of meer vastgelegde 'oplossing van het probleem'. Het doornemen van de onderscheiden projectfasen wordt dan natuurlijk niet veel meer dan de leden van de projectgroep informeren over de resultaten vanuit de 'eerste trap'. Zoiets stelt toch wel indringende agogische vragen.

In de derde plaats wijs ik op de 'meetbaarheidseis' van Schuringa. Het eindresultaat van het project moet te meten zijn, en daarmee moet al in het eerste stadium van het project rekening worden gehouden. Nu ben ik zelf ook een groot voorstander van het formuleren van duidelijke, heldere, en 'meetbare'

doelstellingen, maar dat vraagt in een pastorale setting wel om meer dan zorgvuldige aandacht. Vaak gaat het bij projecten binnen het kerkelijk werk om doelstellingen die zich helemaal niet zo eenvoudig laten meten, en die niet in de bekende SMART termen te omschrijven zijn. Gaat het om het ontwikkelen van visies, of het ontwikkelen van 'hogere doelen' dan is een zo concrete 'meetbaarheid' nauwelijks mogelijk. In de organisatiekunde werkt men in dat geval ook wel met een ander uitgangspunt. Dergelijke doelen moeten dan ambitieus zijn, motiverend voor de medewerkers, onderscheidend voor de betreffende organisatie, relevant zijn voor de belanghebbenden, en vooral echt zijn, authentiek en geloofwaardig. Die doelen moeten AMORE omschreven worden. Zo

omschreven doelen zijn natuurlijk niet gemakkelijk in kwantificeerbare termen uit te drukken. Daarnaast betreft Schuringa haar 'meetbaarheidseis' bovendien vooral op de oplossingsgerichte doelen. Ook zij ziet wel dat voor educatieve projectdoelen een dergelijke 'meetbaarheidseis' nauwelijks is te hanteren. Het gaat ten slotte, noch bij projecten voor maatschappelijke vraagstukken, noch bij projecten binnen kerkelijke setting, om taal of rekenen, en deelnemers aan het project doen ook geen 'tentamen'. Voor dit soort situaties zijn alleen kwalitatieve onderzoeksmethoden mogelijk. Dan gaat het niet om 'meten', maar om 'interpreteren'.

Leida Schuringa, Projectmatig werken, Soest 2009.

RECENSIE

Een lichte last

Nico Derksen

Prolegomena van de recensent

Na Geloven in gemeenschap opnieuw de vraag een dik boek te recenseren. "Waarover? Hoeveel bladzijden? 370. Ik ben niet enthousiast. Heb ik daar zin in? Hoort dat bij de thema's die mij op dit moment bezig houden? Ik zeg toch ja en begin met dit motief: als ik het nu niet lees, lees ik het nooit. Ik zie het dus ook als een kans.

Eenmaal begonnen merk ik dat ik duidelijk moet zien te krijgen welke rol en welke positie ik op dit moment zelf inneem in en ten aanzien van de kerk, wat ik ervan vind, hoe ik kerk beleef, de R.K. kerk en hoe ik kijk naar protestantse theologen en hun kerk en wat zij daarvan vinden. Ik ben priester en praktisch theoloog, na mijn pensioen in 2008 getrouwd met mijn levensgezellin en ondertussen ook weer weduwnaar. Op mijn trouwen is door sommigen heel positief gereageerd, door een enkeling afstandelijk of in elk geval met ambivalente gevoelens. Van mij is goed en waardig afscheid genomen. Ik werkte 30 jaar in het bisdom Utrecht als kerkelijk opbouwwerker en teambegeleider, was en ben (op)leider in Bibliodrama als vorm van geloofscommunicatie - pastoraat -en opleider in geestelijke begeleiding. Twee maanden na mijn afscheid werden alle dekenaten opgeheven en alle mensen uit hun tweedelijns pastorale functies ontslagen: van bijna geen van hen is echt afscheid genomen. Ik beleef

teleurstelling en iets van ingehouden woede naar de leiding van de kerk in het bisdom Utrecht maar ook breder naar de leiding. Ik beleef kerk dus heel erg als: een tijdperk gaat voorbij, 40 jaar vernieuwing en ontwikkeling en hoop op grensoverschrijdend leven, theologiseren en handelen zijn mijn leven geweest en de deur lijkt steeds meer dicht te gaan. Kerk als lichte last lijkt ook mij aantrekkelijk. Kerk als instrument van en voor geloven en soms teken ervan. Ik heb het even gehad met de kerk. Daar komt bij het terechte rumoer rond het seksueel misbruik de afgelopen 50-60 jaren in de RK. Kerk en vooral de wijze waarop het leiderschap in de kerk faalt door het volstreekte gebrek aan adequaat en competent handelen: verstoppertje spelen, de moeite hand in eigen boezem te steken, gebrek aan pro creatief handelen, de sfeer van wij wisten het niet, achter de feiten aanhollen, meer oog voor daders dan voor slachtoffers.... Pijnlijk. Ik vergeet niet dat ik in diezelfde kerk 40 jaar heb geleefd en gewerkt

en 40 jaar met vele anderen op creatieve wijze gestalte heb kunnen geven aan werken voor Het Rijk Gods, wij de hitte van de dag hebben gedragen en veel goed pastoraat hebben kunnen ontwikkelen. Ik ben van Vaticanum 2 en van het Nederlands Pastoraal Concilie, van Klare Wijn, en dat met alle ups en downs graag, samen met veel collega's, vrouwen en mannen. Dat werkt nog steeds door en dat vergaat niet. Het geloven, de Schriften, de mensen met hun gelovig verlangen en hun commitment, dat is er en dat gaat door. Het voorliggende boek gaat veel over individualiteit en keuzebiografie. Dus ik ga nog even door. Zeker 35 jaar zijn voor mij in de dagelijkse pastorale praktijk de Schriften uitgangspunt van alle handelen geweest - een inhaalslag met vele anderen binnen de Catholica - , sinds 1980 ben ik bezig met Bibliodrama als leider en als opleider: de Schrift doen als weg tot dieper geloven; met pastores, dominees en vele vrijwillig(st)ers. Met hen spelen en zoeken naar levend geloven, levensverhaal en geloofsverhaal bij elkaar brengen via de Bijbelverhaal, het visioen spelend doorvertellen, zoeken naar nieuwe vormen van "wij": ecclesiogenese. Werken aan pastoraat dat ertoe doet. Nu nog steeds. Met een diepe ervaring en overtuiging dat dit goed is. Hoewel het ook aan mijn keuzes ligt heb ik de mogelijkheden die diezelfde kerk mij bood ook aangegrepen. Ik kom af en toe in klooster Sion in Diepenveen in de kerk: in de architectuur is uitgedrukt wat voor mij ten diepste kerk betekent: alles is gelijkvloers, de afwisseling van de houten vloer bij de kerkbanken en bij het koorgestoelte en een ronde boog met tegels voor het liturgische centrum, met lezenaar en altaar en alles gelijkvloers: uitdrukking van het volk Gods en waar het om gaat in het Godsrijk. Tegelijkertijd zijn de lezenaar met de Schrift als ons tegenover en de plaats van de voorganger als ons tegenover duidelijk zichtbaar aanwezig: diegenen die namens en met ons zoekt naar de volle menselijke en goddelijke woorden. En de daartoe mogelijke handelingen verricht. Ik weet me daar als mens, als gelovige, als pastor, als theoloog gekend en erkend. Ieder deelt in de Schriften en in het priesterschap. Zo sta ik erin en ben ik bezig met het lezen en het bespreken van dit boek. Alles wat ik tot nu toe geschreven heb is mij bewust geworden mede dankzij dit boek. Voor de eigen biografie is dat een kans voor elke

lezer en daar begint dus al mijn waardering voor dit boek.

Inhoud en inleiding

De inleiding heet: geloofsbeleving en de rol van reflectie. Het gaat om prioriteit van de persoonlijke beleving boven begrip, het gaat om de erkenning van de meeste theologen slechts fragmentarisch te (kunnen) theologiseren. Het gaat om het blijvend besef van Geheimenis, om de noodzaak het geloof van relevantie te voorzien. Het gaat om theologie als de rationele inspanning rond het Geheimenis. Het gaat niet allereerst (ook in de preek niet) om de rationalisering van het geloof - de neiging is sterk - maar om de mystieke dimensie van het Woord. Het gaat om toe-spraak, een goed woord als door een vriend gesproken. Begin ik al thuis te raken? Is dit protestantse theologie of toch al oecumenische theologie die hermeneutisch (vertolkend) heen en weer gaat tussen de historische context van de bronnen (Bijbel, belijdenisgeschriften) en de eigentijdse context? Wij zijn gevoelig geworden voor context: de rijke man en Lazarus wordt in de eerste eeuw in Jeruzalem anders gelezen dan in Indonesië nu of Duitsland in de 16de eeuw. De reflectie van de theologen wil de beleving - nu absolute prioriteit - helpen door de spanning waarin de gelovige leeft te thematiseren. Kerk bij de protestanten: een middel om met God in aanraking te komen. Bij de katholieken is het meteen zwaarder: "Lichaam van Christus" wordt gezegd.

De auteurs hebben de volgende uitgangspunten gekozen: zij omschrijven kerk als een min (gemeenschap) of meer (gebouw, instituut)

aanwijsbare plaats, die door het geheimenis is opgeroepen. Wat zou jij als auteur over dat onderwerp graag willen zeggen. Een open vraag, die veel materiaal gaat opleveren en dan geordend en getrechterd wordt, zoekend en bereid om trouw te blijven aan het besef van geheimenis. Zij allen zitten in de aanhangwagen van het geloof, met veel bagage (vooral boeken) die zij als een lichte last ervaren; immers, zij trekken de zaak niet, maar zij worden juist getrokken.

Kerk. Een lichte last. Het boek heet zo wegens de reflectie op de thema's kerkverdamping, kerkverlating, einde volkskerk, verlies van binding aan oude collectiviteiten, nadruk op individu en persoon, nadruk op vrijheid, op de eigen keuzemogelijkheden en de eigen verantwoordelijkheid inzake leven en dood. Dezelfde vraag is nog anders te stellen: hoeveel kerk hebben we eigenlijk nodig? Hoe zwaar hoort een kerk eigenlijk te zijn? "Je moet aan de kerk niet te zwaar tillen. Ze is door het geheim opgeroepen, maar is het geheim zelf niet".

Het eerste deel. Reflexie op grenzen

Mechteld Jansen onderscheidt drie lagen in de beleving van kerk zijn: vederlicht als het gaat om het er zichtbaar bij behoren, licht als het gaat om het meedoen, en zwaar als het gaat om de betrokkenheid op de persoon en de boodschap van Jezus Christus. Zij beschrijft de ervaringen met de feitelijke kerk: "Verbaas je niet dat de kerk net zo problematisch is als de wereld die God zich aantrekt". Het raakt het fundamentele thema waarbij de protestantse kerk zich duidelijker manifesteert dan de katholieke kerk: je moet God en kerk niet identificeren. Wat mij betreft is dit trouwens evenzeer katholieke theologie: kerk als instrument voor en teken - soms even - van het Rijk Gods. Dus geen identificatie (natuurlijk weet ik dat bepaalde ambtstheologie binnen de Catholica toch altijd weer die identificatiehoek opzoekt). Kerk en God zijn niet identiek. Dat maakt ook kwetsbaar: het geeft dynamiek en tegelijk kunnen haar identiteitskenmerken vervagen; de individuele betrokkenheid kan vederlicht worden. Kerk is missiologisch gezien grensoverschrijdend, altijd geweest. Jansen beschrijft wat voor vormen van kerkelijke gemeenschap bijdragen aan de sociale cohesie.

Coen Constandse doorzoekt ook de missiologische ijver van de kerk in haar verbondenheid met Israël en de stremmende implicaties die dat heeft. Israël houdt de kerk in Nederland een spiegel voor. Dat doen ook de migrantenkerken, zegt Luco van den Brom. "Gevestigde kerken zijn in een overgangssituatie, cultureel en religieus gezien; zij zijn eerder op de grens dan grensoverschrijdend". In deze thematiek past ook het artikel van Theo Hettema "Emerging church-beweging". Hij volgt Hoek in de aanbeveling vloeiend en flexibel te blijven en niet zozeer te institutionaliseren. Met plezier heb ik het artikel over het Oude Wijken Pastoraat gelezen, omdat het me aan de boeiende tijd herinnert dat ik met Herman IJzerman in de adviesgroep van het OWP in Utrecht zat. Akke van der Kooi karakteriseert het OWP als een liturgische manier van in de wereld zijn, de stad gaat mee in het huis dat viert. Liturgie en geleefd leven bij elkaar. Zij ziet dat als katholiciteit waarbij de verschillen tussen mensen niet splijtend zijn, maar mogelijkheden worden in de inzet voor een leven dat past bij het Koninkrijk van God.

Ik (ND) vul aan: Jezus verwijst daar voortdurend naar, hij wijst van zichzelf weg, naar het visioen van blinden zien en lammen lopen...teksten die in de Adventstijd voortdurend klinken. Pastoraat als grensarbeid en grensoverschrijdend handelen dat ertoe doet. Bij deze tussenstap meld ik vast dat ik wel meer had willen lezen - in dit hele eerste deel - over het gegeven dat zoveel gelovigen en zoveel kerkleiders zich niet op dit grensgebied bewegen laat staan het overschrijden. Vanuit mijn ervaring als Bibliodrama(op)leider valt het mij en vele anderen op dat veel uitnodigingen om Bibliodrama te spelen onbeantwoord blijven. De mensen blijven weg. Gelijk hebben ze: instinctief voelen ze dat deze vorm van pastoraat onder de huid kruipt. Er dient al een relatie met deze mensen te zijn om dit pastoraat te kunnen beoefenen. Want het is bezig zijn op de grens, eerbiedig, respectvol, maar duidelijk. En het nodigt uit om een volgende stap te zetten. Evenals kerkleiders die teveel in hun rol blijven, binnen de institutie, eigenlijk aan menselijkheid inboeten omdat hun eigen levensverhaal niet meer in de communicatie meespeelt. Verwondert het dan dat zij eerder voor de daders opkomen dan voor de

slachtoffers van bijvoorbeeld seksueel misbruik? Geloven zelf heeft dus een eigen moeilijkheidsgraad: velen willen niet zo gemakkelijk in beweging komen op zoek en zoekend naar de te zoeken God.

Daarover schrijft Luco van den Brom, ik heb hem boven al vermeld: op zoek naar vreemde vindplaatsen van God. Hij zoekt aandacht voor de betekenis van de migrantenkerken voor ons. Met opvallende thema's: Christus pro me, over het relationele karakter van de Christustitel, over geloven dat alleen plaats kan vinden in een subject - subject relatie. Gelovigen die ontdekken wie Jezus voor hen is en tegelijkertijd wie zij zelf daarin zijn. Bij mij gaat het lichtje branden van *Extra ecclesia nulla salus*, volgens mij het beste te vertalen met: buiten relaties om geen heil. Een verschil dat hij noemt tussen Nederlandse gelovigen en gelovigen van de migrantenkerk met een verwijzing naar Hijme Stoffels: wij bezoeken onze familie na de kerkdienst, zij tijdens. Volker Küster onderzoekt de innovatieve impulsen die van de contextuele theologie van de derde wereld uitgaat en komt tot vier interessante *Notae ecclesiae*: een overzichtelijke, contextuele, profetische en missionaire kerk.

Over de grens gaan, al zelfreflecterend: Leo Koffeman en Gé Speelman kijken in hun artikel naar de verschillende manieren waarop moslims en christenen hun grenzen definiëren en met elkaar vergelijken. Dit en deze artikelen ademen de sfeer van openheid zoeken, omgaan met de buitenwereld, vreemde invloeden ondergaan om met frisse ogen naar de Bijbelteksten en naar geloof te kunnen kijken. Dit bevordert de niet-vanzelfsprekendheid in de ontmoeting met God. Ontregeld worden is niet altijd gemakkelijk maar kan als een nieuwe toegang tot het geheim van God ervaren worden.

Het tweede deel: opbouw

Hier gaan de auteurs vooral in op de verschijnselen binnen de kerkelijke gemeenschap. Hier worden ze als de zwakke kanten van de kerk genoemd: ambt, doop, avondmaal, de biecht. Met de vele nadruk op het geheimenis en op de verborgenheid die met het Woord worden aangeduid, komen deze minder uit de verf. Vandaar dat ze enig stutwerk kunnen

gebruiken. Waar de kerk gemarginaliseerd en verkruid is, stelt Rick Benjamins zich de vraag: zijn we nog kerk? Staan we tegenover de samenleving of lukt het de kerk - ons - in haar betrokkenheid op de samenleving drager van Christus te zijn. Het ambt passeert de revue onder de pen van Rinse Reeling Brouwer. Hij schetst een profiel met kenmerken van hermeneutiek, agogiek, katholiciteit en ambtelijke coöperativiteit. De predikant als herder en leraar, die de eenheid van het lichaam van Christus belichaamt - ik las eerder dat dit typisch katholiek is en te zwaar - en graag met andere mede-dienaren samenwerkt. Jan Hoek schrijft over de dienst der genezing: omgaan met ziekte en genezing in de gewone gemeente als weg naar overgave en als weg van verzet. Het thema dat de weg van gebed niet altijd tot genezing leidt maar wel tot zegening, de kunst om de nood rond lijden en ziekte en dood uit te houden en toch troost te vinden. Het valt mij op dat het gesprek met de talloze bewegingen rond gebedsgenezing in de vrije kerksector (*Obed, Ambassador Ministries, Derreck Prince* etc.) niet plaatsvindt, terwijl zij het thema toch sterk mede op de agenda gezet hebben. Jan Muis in zijn artikel over het avondmaal maakt duidelijk dat het echt niet alleen kan gaan over iemand uit het verleden die herinnerd wordt, maar dat in het ontvangen en geven van brood en wijn Christus als gever en gave zelf present is. Ik herinner me opeens een gesprek met een benedictijner theoloog 40 jaar geleden - ik ben zijn naam vergeten - die mij toen samenvattend zei, dat tot de vijfde eeuw het in de theologie van de eucharistie/avondmaal ging over de werkzame tegenwoordigheid van Jezus Christus, daarna tot in de negentiende eeuw over de werkelijke tegenwoordigheid en dat in het verloop van de 20ste eeuw het thema weer op gang komt over de werkzame tegenwoordigheid van Jezus Christus in de eucharistie / avondmaal. Ruik ik oecumenische eensgezindheid? Voor mij gaat het dan ook over de werking van de Bijbelverhalen in Bibliodrama: wie of wat een rol speelt in de tekst is aanwezig en oefent invloed uit op het moment dat iemand die rol op zich neemt en begint te spelen en te spreken: werkzame tegenwoordigheid. "De kracht des heren deed hem genezingen verrichten". Die kracht komt aanwezig in het spel op het moment dat iemand die rol op zich neemt. Is dit de weg om het transsubstantieconflict te overstijgen?

Lieke Werkman pakt het thema van de doop op en de - evenzeer in de R.K. kerk - dreiging dat het niet meer dan een familiefeest is. Zij plaatst het thema van de praktijk van de kinderdoop in het kader van religieuze opvoeding in een multiculturele samenleving. Theo Boer schrijft over kerk en omgang met schuldbesef: de biecht in het pastoraat en in de kerkdienst, de overstap in de protestantse kerk van de schuldbelijdenis naar het Kyrië-gebed. Ik herken het teveel aan confiteor in de Romeinse liturgie en merk opeens tot mijn schrik dat ik die ontwikkeling ook heb doorgemaakt. Ik zocht vooral de barmhartigheid Gods die wij allen van node hebben. Maar ik deel het standpunt van de auteur en merk ook hoe ik in de pastorale bibliodramapraktijk even gemakkelijk vraag naar "Is dat jouw verlangen?" als naar "Is dat jouw zonde?" Ecclesiogenese is dat, waar deze communicatie publiekelijk verloopt. In beide gevallen heeft dat niets te maken met moralisme, wel met greep krijgen op het eigen aandeel in de schuld en de hoop op een nieuw begin. Het boek is nog niet uit. Nog even doorademen.

Het derde deel. De spanning tussen individu en gemeenschap

Dat zou kenmerkend zijn voor het protestantisme. Niet evenzeer voor het katholicisme? Het Dominicaans Studiecentrum voor Theologie en Samenleving (DSTS) zoekt al jaren naar analyse en begrip van de huidige geloofs- en kerkcrisis en is al jaren op zoek naar een nieuw "wij", nu de oude collectiviteiten het in heel de samenleving laten afweten.

Een eerste artikel is van de hand van Renée van Riessen: Op zoek naar verbinding. Over religie, authenticiteit, individu en individualiteit. Zij schrijft over de betekenis van het individu, het overvragen van het individu en de ontlastende betekenis van religieuze kaders die het individu boven zichzelf uittillen. Onno Zijlstra schrijft met Kierkegaard over geloof en individualisme in een abstracte samenleving. Met Kierkegaard zoekt hij naar de betekenis van individualiteit tegenover fundamentalisme, litteralisme en groepsevangelicalisme. Frits de Lange schrijft over het leven als pelgrimage. Hij onderzoekt hoe het Calvinisme heeft bijgedragen aan de ontwikkeling van een visie op de menselijke levensloop als "keuze-biografie", een individueel traject dat niet door

de inbedding in externe gegevens (familie, milieu, religieuze gemeenschappen) wordt bepaald, maar door de persoonlijke keuze waarvoor het individu verantwoordelijk is. Pelgrimage staat voor een leven dat bewust geleefd wordt vanuit een geestelijk perspectief. De auteur concentreert zich daarvoor op Bunyan's "Eines Christen Reise" (1678) en verbindt de thematiek met de moderne levensloop, die georganiseerd wordt rond open ervaringsdrempels en niet meer rond de collectieve rites de passages. Identiteitscrises kunnen tijdens elke ingrijpende overgangsfase in een levensproject optreden.

Merkwaardigerwijze komt hier de Calvinistische werkheiligheid om de hoek kijken: dat is een cultuur op zich in het protestantisme en niet alleen een religieuze overtuiging. Ik heb zelf tweemaal een grotere pelgrimage gedaan en kan bevestigen hoe culturen kunnen verschillen. Laat ik het zo zeggen: volgens Freud gaat het in het leven om arbeiden en liefhebben. De Belgische godsdienst-psycholoog Vergote vult aan: zonder communiceren en genieten gaat het ook niet. En ik voeg eraan toe: en zonder geloven missen we nog steeds iets. Aldus de vijf zuilen die ik sinds mijn pelgrimages nooit meer uit het oog verloren ben. Het artikel brengt veel aan het licht en boeit.

Nog drie artikelen. Ontmoetingsplek voor enkelingen. De kerk als bevrijdende gemeenschap rondom het Woord, van Gerben van Maanen. Hij onderzoekt aan de hand van Franz Rosenzweig de bevrijdende kracht die de christelijke geloofsgemeenschap voor het individu kan hebben. De in zich opgeslotene wordt bevrijd en ontmoet de naaste, ook buiten de kerk. Daarna het artikel van Ariaan Baan; Stanley Hauerwas en de PKN, of: hoe leer je leven van de verwondering? De schrijver haakt in op de visienota van de PKN van 2005. Scherp komt naar voren, dat de gemeenschap niet oproept tot het liberale gezapige samenideaal met zijn behoeften aan geborgenheid, maar de waarheid van het evangelie dient te bieden. Pieter Dronkers tenslotte constateert een maatschappelijke kramp rond religie in de samenleving in zijn artikel "Van de regentenkamer naar het juttersmuseum. Kerk en het debat over religie in het publieke domein". Hij eindigt zijn artikel met een leuke

uitsmijter: “Kuitert heeft de kerken ooit omschreven als overslagbedrijven die containers vol eerbiedwaardige tradities en ervaringen doorgeven aan de nieuwe generaties gelovigen. Als die gelovigen steeds minder in de kerk komen, dan moeten de kerken hun containers maar in het publieke domein neerzetten. Wellicht dat het mensen aantrekt die nog iets van de gestrande spullen willen hebben. Hopelijk zullen de jutters op den duur hun verantwoordelijkheid nemen voor het behoud en het doorgeven van de gevonden waar”.

Besluit

Ik heb in deze recensie gekozen om enerzijds de auteurs en hun artikel te noemen en iets van de inhoud, anderzijds om steeds creatief te associëren. Ik weet dat ik de auteurs nauwelijks recht doe. Het boek roept bij mij met andere referentiekaders veel op en dat zie ik alleen maar als een goed teken.

Hiermee spreek ik mijn waardering voor het boek uit. Ik heb nog wel een paar bemerkingsen.

1. Wanneer het gaat over de typisch zwakke kanten van het protestantisme had ik ook wel graag iets willen lezen over het protestantse gevecht met de structuur van de R.K. kerk en het leiderschap van bisschoppen. Is dat niet meer interessant of is dat een manier om de thematiek te ontlopen? Het blijft jammer dat mevrouw bisschop Käsman alcohol gedronken had, betrappt is en vond dat zij moest aftreden. Zij was een goede spiegel voor de R.K. kerk en haar leiders. Feitelijk krijgen zij - de bisschoppen - het fides quae en het fides qua niet goed bij elkaar. Geloven, geloof, communicatie en houding horen zo bij elkaar. Wij zijn aanhangers van Jezus Messias, een mens van vlees en bloed en niet van geloofsleer. Maar typisch is wel voor mij: één bisschop die er in slaagt communicatief en

strategisch goed te handelen, in dienst van het Evangelie te blijven en goed contact te maken met het Godsvolk, en zijn - voor ons nog lang niet haar - herderlijk, lerend en profetische leiderschap staat weer volop in de aandacht en inspireert gelovige mensen tot de levensweg die past bij het Koninkrijk. Mislukkingen hoeven nog steeds geen uitgangspunt te vormen.

2. De keuze was: protestantse theologen over de kerk. In dit boek had dat nog een keuze tot gevolg: vrijwel alleen protestantse auteurs worden geciteerd. Dat mag. Dat kan. Toch miste ik bijvoorbeeld Erik Borgman met zijn heldere analyses van geloof, kerk en samenleving, zijn visie en perspectief; en ik miste de DSTS, theologen die al jaren werken aan de voortgang van het grote verhaal in de vele kleine verhalen van gelovigen die op zoek zijn naar nieuwe vormen van “wij”.

3. Tot slot: zijn de auteurs op het einde van hun werk nog een keer samen gekomen om te theologiseren over wat zij gevonden hadden en hier en daar nog eens de puntjes op de i te zetten? Ik geloof van niet, althans ik merk het niet in het boek. En dat zou ik als afsluitend artikel toch wel fijn gevonden hebben. Nu eindigt het met het juttersmuseum: ik had jullie graag als jutters ontmoet.

Wat blijft is mijn waardering voor deze studie. Ik deel graag in de lichte last.

Nico Derksen is praktisch theoloog

Een lichte last. Protestantse theologen over de kerk. Gerrit de Kruijf en Wietske de Jong (red.)

Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer 2010. ISBN 978 90 239 24401

RECENSIE

De kramp voorbij

Peet Valstar

Om te beginnen

Deze studie is geboren uit de intuïtie van de auteur dat in de ervaringen van het buurtpastoraat iets ontdekt wordt dat van belang is voor de theologie, voor het spreken en denken over God, in

het bijzonder als het gaat om het theologisch denken over de kerk. Deze intuïtie over de theologische en met name ecclesiologische laag onder het buurtwerk werd systematisch onderzocht door Van der Spek en kreeg zijn neerslag in dit lekker leesbare boek, dat uitblinkt door origineel taalgebruik.

De auteur was eerder buurtpastor in Rotterdam en predikant in een gemengde buurt in Amsterdam en begon rond 2000 dit onderzoek met een *exposure* vanaf de straat. Vervolgens werd literatuur over de stad bestudeerd. Daarna leefde zij mee op een werkplek, waarna haar ervaringen terecht kwamen in een verslag voor het Landelijk Dienstencentrum van de toen nog SoW-kerken (2002). Ik maakte toen deel uit van de projectgroep die de auteur begeleidde. Het is voor mij daarom een mooie ervaring om te zien dat zo'n acht jaar later na een moeizaam wordingsproces deze publicatie volgde. Nog mooier was het om in april 2010 de presentatie van Jannet's boek mee te maken in de Amersfoortse Bergkerk. Er waren zo'n 130 aanwezigen en vele reflecties op het theologisch huiswerk dat Van der Spek door deze uitgave heeft meegegeven. Wie de inleidingen van deze dag nog eens wil nalezen kan terecht op <http://www.protestantsetheologischeuniversiteit.nl/news.aspx?IntNavId=451&IntEntityId=380>

Opbouw

De kramp voorbij bestaat uit vijf delen. De twee verreweg grootste delen worden gevormd door de delen II en IV.

Deel II kreeg als titel mee 'Een enkele reis de wereld in' wat betrekking heeft op de enkele reis, en geen retour, terug naar de kerk, van de buurtpastores. Het bevat een weergave van het theologiseren van naoorlogse theologen over hun ervaringen met 'de onderkant'. Hierin is ook een bespreking van de proefschriften van Polhuis en Van der Kolm en Baarts' presentietheorie opgenomen.

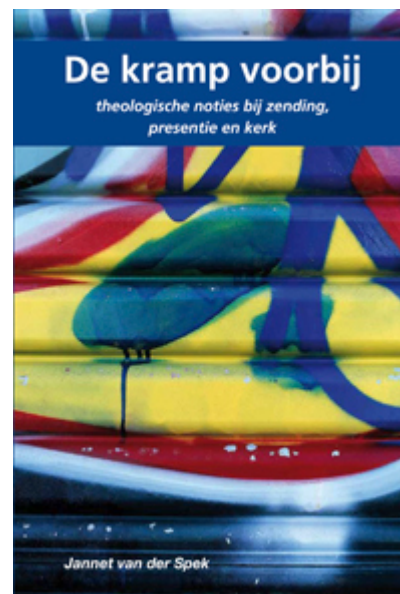
Samenvattend omschrijft Van der Spek de naoorlogse ontwikkeling als: „Eerst wilde de kerk Jezus in de buurt brengen. Daarna was de houding: Jezus komt ons in de buurt tegemoet en wij moeten mensen daarop wijzen. Nu is de aanpak te omschrijven als: Buurtwerkers staan samen met de inwoners voor God.”

In deel IV worden twaalf werkers van het *Netwerk Urban Mission* bevraged. Dit deel

kreeg de titel mee 'Een ogenblik geduld alstublieft, theologie in de buurt'. Dit geduld verwijst naar de vertraging waarmee ook werkers in achterstandsbuurten zich begeven.

De vraag van Van der Spek was: 'Als door de kerk vrijgestelde werkers of vrijwilligers of een gelovige gemeenschap op grond van dat geloof optrekken met mensen aan de rand of de onderkant van de samenleving, wat verandert er dan aan hun geloof of theologie, in het bijzonder wat betreft hun denken over de kerk. En hoe komt dat?'

Ik concludeer dat alleen al het feit dat je als kerk in de wijk zit, theologie is. De plaats waar je als kerk zit, is erg belangrijk en bepalend.

Het boek wordt gecompleteerd door twee kleine delen die respectievelijk een sociologisch en economisch excurs bevatten (deel III), alsmede ecclesiologische noties (deel V).

Kramp

De kramp in de titel heeft te maken met de waarneming van Van der Spek dat kramp ontstaat wanneer de polen van 'woord en daad' of van 'brengen en ontvangen' van elkaar worden losgemaakt (200). Deze begrippen

horen in de zending - Schippers heeft het buurtpastoraat vanaf het begin zo benoemd - bij elkaar. Wanneer de spanning eenzijdig wordt opgeheven ontstaat kramp. Van der Spek signaleert dat de kramp om niet te theologiseren of te verkondigen weg is of in elk geval minder wordt.

Op de genoemde studiedag werd de opdracht hiertoe sterk benadrukt door Erik Borgman. Kerk en buurtpastoraat - of presentiepastoraat - horen bij elkaar. Sterker nog, door in contact met elkaar te blijven zijn ze beiden meer dan ze alleen zijn en representeren ze beiden kerk. 'Er moeten niet alleen activiteiten plaatsvinden, er moet daarbij een verhaal worden verteld en uitgespeeld. Met name dat rare en paradoxale verhaal dat wie zijn leven wil redden het verliest, maar wie zijn leven verliest het in eeuwigheid zal behouden. En hoe dat verhaal zich waarmaakt in oude wijken en bij mensen in de marge'.

Open zenuw

Wel wordt de gebrekkige terugkoppeling van buurtpastoraat naar kerk benoemd als de 'ecclesiologisch open zenuw'. Als het buurtpastoraat kan aangeven wat in een aantal decennia theologisch is ontdekt kan opnieuw een vruchtbaar gesprek plaatsvinden met de kerk. Het verschil tussen kerk en buurtpastoraat wordt benoemd als 'een plek waar van alles moet' en 'aansluiten bij wat zich aandient'. 'Het buurtpastoraat kan, hoe moeilijk het begin ook vaak is, rusten in de methode en in de zending. De kerk durft dat niet. Ik vraag me af of dit vooral te maken heeft met de plaats die je inneemt in de samenleving, of dat het een gebrek aan vertrouwen van de kerk is' (335).

Anderzijds is 'de plek in de buurt belangrijker dan de bekering van de kerk' (208). 'De zending van het buurtpastoraat lijkt ook gebaat bij enige afstand tot de kerk. Je kunt die afstand ook ruimte noemen' (209).

Journey

Van der Spek signaleert een aantal theologische leermomenten van de werkers. Zij krijgen door de ervaringen in de buurt een ander beeld van de samenleving, van de mensen en van zichzelf. Deze gang door de buurt beschrijft de auteur als een *journey of intensification* (274, David Tracy). Zij aarzelde of zij dit zou vertalen met 'hogedrukpan' maar dan zou de 'journey' verdwijnen en lijkt het toch te gaan om momenten. Het gaat hier om een principieel hermeneutische insteek van de theologie, waarbij werkelijkheid en traditie steeds opnieuw geïnterpreteerd worden. Waarheid is daardoor 'realised experience' die altijd contextueel is (275). Deze ervaring is van langere duur, het gaat niet om momenten. De plek en het proces (het 'waar en hoe') gaan daarbij vooraf aan het 'wat'.

Boodschap

Tenslotte nog iets over de gesignaleerde schroom bij de werkers om te praten over een theologische insteek. Op de genoemde studiedag ging Wouter Slob, predikant en systematisch theoloog en filosoof aan de RU Groningen hier nader op in. Hij stelt vragen bij de noodzaak van persoonlijke identificatie met de problemen uit de buurt. Kun je dan als werker nog voldoende afstand houden, je eigen identiteit en spiritualiteit voldoende serieus nemen? 'Alleen als je een boodschap hebt, mag je in de wijk komen!'. Slob ziet overigens: 'dit is al begonnen, merk je het niet?'. Inderdaad, de kramp lijkt voorbij te gaan!

Dit sluit m.i. aan bij drie houdingsaspecten in de omgang met verscheidenheid, zoals Jandirk Pronk die benoemt: respect, nieuwsgierigheid en trots (zie WKO-nieuwsbrief juni 2008). Ik ben benieuwd naar het voortgaand gesprek hierover!

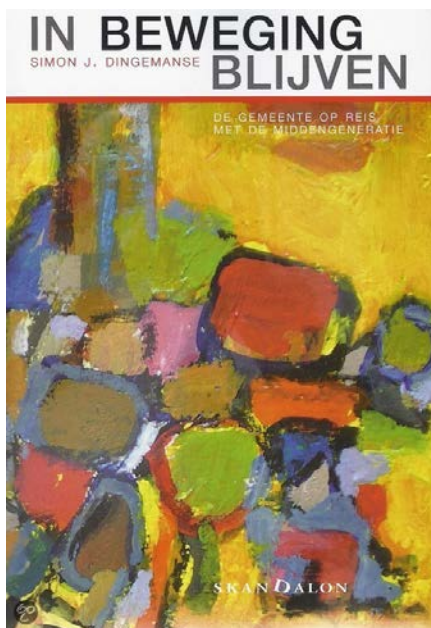
Jannet van der Spek - *De kramp voorbij. Theologische noties bij zending, presentie en kerk*. Narratio 2010, ISBN 978 90 5263 9314, 358 pagina's, €27.50

In beweging blijven

Eduard Groen

In zijn studieverlof heeft Simon Dingemanse zich verdiept in de tussengeneratie van de protestante gemeente in Maarsen, waar hij predikant is. In zijn inleiding constateert hij dat kerk en wereld steeds meer twee van elkaar geïsoleerde werelden zijn geworden. Dat maakt de kerk statisch en hij wil juist dat ze, in navolging van Jezus in beweging komt.

Daarvoor begint hij bij Paulus, een man in beweging, die rondloopt op de Aereopagus en daar kennis maakt met vele goden en hun

heiligdommen. Zonder zijn Joodse identiteit te loochenen gaat hij in gesprek met de filosofen daar. Hij gaat de ontmoeting aan met de cultuur. Dingemanse trekt uit die ontmoeting een aantal conclusies. We moeten ons in de wereld willen begeven, trouw zijn aan onze identiteit, de dialoog aangaan met iedereen, ons verdiepen in de cultuur (en literatuur) van de wereld. De verborgenheid van God en de openbaring van God in de bijbelse woorden mag niet verloochend worden. We ontmoeten de mensen waar zij ons uitnodigen en zijn dan als mensen van de weg graag gast. We staan naast de ander, we zijn immers allemaal een creatie van de allerhoogste. Wat de ander en ons beweegt staat hoog op de gespreksagenda, evenals de roep tot ommekeer. De opstanding van Jezus is een geschenk dat vraagt om uitgedeeld te worden.

In deze korte bovenstaande opsomming positioneert Dingemanse zich bij het begin van zijn boek. De kloof tussen kerk en samenleving is geen nieuwe constatering. De hoop om die kloof te kunnen overbruggen is interessant. Fundamenteel daarin zijn de termen nieuwsgierigheid en oprechte belangstelling voor de ander en de bereidheid om in te gaan op de uitnodiging. En dus ook om je niet op te dringen als er geen invitatie is geweest.

Tegelijk vraagt Dingemanse aandacht voor het begrip bekering, een begrip dat, volgens hem, bij Hendriks afwezig is in zijn gastvrije herberg. Ik waag te betwijfelen of Hendriks bekering afwijst ook al komt het in zijn boeken niet echt aan bod. Dingemanse pleit voor meer aandacht voor de ommekeer, qua geloof en qua leefstijl. In die zin hebben we zelf telkens weer een bekering nodig. Getuigen is voor hem eerlijk uitkomen voor je eigen identiteit, die je gekregen hebt, tegen wil en dank. Dat vraagt om communicatie en dat is in deze tijd niet gemakkelijk. Het is lastig om je goed uit te drukken en om mensen te bereiken met je communicatie. Communicatie betekent delen en dus doet de ander ook mee in het gesprek. Gesprek vraagt van ons om te luisteren naar wat de ander te zeggen heeft, maar de kerk kan niet blijven luisteren. Dan zou ze namelijk haar roeping verloochenen.

In zijn boek werkt hij verschillende ontmoetingen uit. Met de agnost, de atheïst, de nihilist en de religieuze mens om vervolgens deze ontmoetingen in gesprek te brengen met onszelf en mensen uit de bijbel. Wat daar uit komt? Dat ga ik niet verklappen. De lezer zelf mag de ontmoeting aan gaan met Dingemanse, mensen uit de samenleving en met zichzelf. In ieder geval is dit een boeiend boek om te lezen.

Simon J. Dingemanse, In beweging blijven, Skandalon 2010.

